

Mittuniversitetet
MID SWEDEN UNIVERSITY

Det är en fråga om heder och ära – om kvinnor och män på tinget under 1600-talet

En kvalitativ studie av lokalsamhället i Sjuhundra härad

Sara Jonsson

C- uppsats i historia

Huvudområde: Historia

Högskolepoäng: 15 hp

Termin/år: HT 2016

Handledare: Glenn Svedin

Examinator: Biörn Tjällén

Kurskod/registreringsnummer: HI004G M3131 HT16

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	2
1. Inledning	4
2. Syfte och frågeställningar	7
3. Bakgrund: Rättssamhället under tidigmodern tid	8
3.1 Lagar	8
3.2 Häradstinget	10
3.3 Straff	12
3.4 Synen på äktenskapet under 1600-talet	15
3.5 Teoretiska utgångspunkter: Heder och ära	17
3.6 Social kontroll	19
3.7 Värdet på böterna under 1600-talet omräknat i dagens penningvärde	21
4. Metod och källor	22
5. Undersökning	25
5.1 Samma brott – strängare straff för kvinnan	25
Fall 1 – Bengt Andersson och Britta Matsdotter	26
Fall 2 – Per Michelsson och Annika Andersson	26
5.2 Samma brott – strängare straff för mannen	27
Fall 3 – Anders Jonsson och Elisabeth Persdotter	27
Fall 4 – Erik Tomasson och Gertrud Blasiusdotter	27
Fall 5 – ryktet om Margareta Larsdotter	29
5.3 Släktskap	31
Fall 6 – Lars Eriksson och Kerstin Jonsdotter	31
Fall 7 – Hans Simonsson och Karin (Simonsdotter)	32
5.4 Äktenskapsbrott – olika straff	35
Fall 8: Per Andersson och Maria Persdotter	36
Fall 9: Anders Pedersson och Margareta N:dotter	37
Fall 10: Anders Oloffsson och Anna Knutzdotter	37
Fall 11: Maria i Darsgårde, Per Persson och Carin Michelsdotter	38
5.5 Ärekränkningar	39
Fall 12: Rasmus i Tutteboda och Erich Larsson	39
5.6 Skvaller	41
Fall 13: Mats Mårtensson och Mats Nilsson	41
Fall 14: Erik Ingemundsson och Johan Matsson	41
5.7 Sammanfattande tabell av mina utvalda fall	43

6. Sammanfattning och slutdiskussion	45
7. Källor.....	57
8. Litteratur och tidskrifter	57
9. Internet	58
10. Bilagor	59
10.1 Bilaga 1.....	59
10.2 Bilaga 2.....	60
10.3 Bilaga 3.....	61

1. Inledning

Jag har alltid haft ett intresse av att läsa om gamla kriminalfall och på senare år har frågan om jämställdhet fångat mitt intresse i hög uträkning. Synen på kvinnan genom historien blev än mer aktuellt när jag under förra våren lyssnade till en föreläsning av Charlotte Vainio, doktorand i historia vid Helsingfors universitet. Hon hade studerat gamla domböcker utifrån ett kvinnligt perspektiv. I vissa fall hade kvinnans roll ändrats eller rent av suddats ut när gamla källor skulle skrivas ned på nytt. Jag tror att kombinationen av intresset av gamla kriminalfall och jämställdhet kan vara en bra utgångspunkt för min uppsats.

Under 1500-talet enades Sverige under Gustav Vasa, som snabbt såg till att kungamakten blev stark. Bönderna kämpade om att få mer att säga till om men de blev ständigt tillbakatryckta av den starka kungamakten. Under 1600-talets första hälft blev Sverige en stormakt i Europa, mycket tack vare just den starka kungamakten. Krigen avlöste varandra och Sveriges yta växte, bland annat tack vare ett segerrikt 30-årigt krig.¹

Det politiska livet i Sverige var under stormaktstiden i förändring. Ståndsriksdagen fick ökad makt i samhället när bland annat adeln ökade i antal. Detta skedde på grund av att kungen adlade betydelsefulla människor i samhället, samt på grund av att prästerna fick dubbla uppgifter – de skulle både vara människornas förbindelse till det gudomliga väsendet men samtidigt också en stabil grund i samhället dit människor kunde vända sig i olika frågor. I takt med att städerna växte och handeln ökade fick även borgarna ett ökad inflytande. Dessa tre ständer hade tidigare varit med och styrt Sverige, deltagit i många viktiga beslut och således haft inflytande. Nu kom även bönderna att få inflytande då de fanns representerade på, och verkade i, de lokala häradssting, där det bland annat beslutades kring taxeringsfrågor och utskrivningar till armén. Jämfört med 1500-talet, som hade präglats av flera bondeuppror, var 1600-talet ett lugnt århundrade i den bemärkelsen. Det kan ha sin förklaring i antingen att det faktiskt fanns en dialog mellan de som styrde i Sverige och de som styrdes eller motsatsen, att orsaken var att bönderna var allt för kuvade för att kunna göra uppror mot kungamakten.²

Kyrkans inflytande över samhället växte i takt med att kungamakten blev stark och kyrkans stränga syn på äktenskapet förmedlades tydligt till människorna. Äktenskapet var en viktig institution mellan makarna och Gud som ingen kunde bryta. Om äktenskapet bröts väntade

---

¹ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/stormaktstiden> (2016-11-07 kl. 13.18)

² <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/stormaktstiden> (2016-11-07 kl. 13.18)

hårda straff eftersom det inte bara innebar slutet på äktenskapet mellan makarna, utan även att institutionen mellan makarna och Gud kränktes.³

Även rättssamhället utvecklades under 1600-talet där flera nya lagar tillkom, vilket byggde på att släkternas och familjernas makt minskade, så att staten kunde bli en stark centralmakt som innehade nästintill all makt. Efter reformationen fick Sverige en statskyrka som staten således styrde över. Det rättsliga systemet var viktigt för staten som ville kontrollera alla delar av landet och gjorde det i och med införandet av de gemensamma lagarna.⁴ 1614 inrättades hovrätter som skulle granska domar från underrätterna, exempelvis häradstingen, ute i landet. Hovrättens uppgift var att kontrollera att lagen hade följdes och att straffet stod i relation till brottet.⁵ Även i rättssamhället märktes kyrkans starka inflytande, då kung Karl IX år 1608 inkorporerade den mosaiska rätten⁶ från gamla testamentet i Sveriges lag, vilket gjorde att straffen blev strängare⁷, och domarna på tingen påmindes därmed om att de skulle döma i enlighet med Guds lag.⁸

Kvinnans roll i samhället under denna tid var underordnad mannen, och hon var beroende av honom både juridiskt och socialt. Oavsett om mannen ifråga var hennes far, make eller bror stod hon i beroendeställning till honom. Äktenskapet var viktigt för dåtidens kvinnor och efter reformationen ökade äktenskapets betydelse ytterligare, då kyrkan ansåg äktenskapet vara en viktig del av uppbyggnaden av det goda samhället. En ogift kvinna hade svårt att försörja sig på egen hand och hade lägre social status jämfört med gifta kvinnor. Enligt reformationens präster var sexualiteten en gudomlig gåva som enbart fanns inom äktenskapet, och allt sexuellt umgänge utanför äktenskapet förbjöds därför. Om det förekom utomäktenskapligt sexuellt umgänge, var det oftast kvinnan som hamnade i rättsligt fokus eftersom det var hon som blev gravid. Den ogifta modern riskerade både kyrkliga och världsliga straff för sitt brott och hon hamnade utanför samhället ytterligare. Att vara hustru och mor var de enda legitimerade rollerna för en kvinna i samhället under denna tid. Om en kvinna bröt mot lagen och dömdes var det svårt för henne att återfå sin sociala status i samhället. Straffen som delades ut var i regel utpekande för kvinnan, och ett exempel på straff var att de tvingades stå i dörren in till kyrkan

---

³ Marja Taussi Sjöberg, *Rätten och kvinnorna – från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet* (Stockholm 1996) s. 139, 140-143

⁴ Taussi Sjöberg (1996) s. 9-10

⁵ Göran Inger, *Svensk rättshistoria* (Malmö, 2011) s. 84-85

⁶ Mosaisk rätt = hämtat från gamla testamentet och Moseböckerna, där ”öga för ett öga – tand för en tand” visar på hur straffet ska stå i relevans till brottet. Detta ledde till att straffen blev strängare.

⁷ Inger (2011) s. 88

⁸ Eva Österberg, Sölvi Bauge Sogner (red) *People meet the law – control and conflict-handling in the courts* (Oslo 2000) s. 30

under en månads tid och där de förbipasserande då kunde förnedra henne genom ord och handling.⁹

Situationen för kvinnorna i rättssamhället var vid denna tid under förändring. Deras roll under senmedeltiden i domstolar och ting hade varit väldigt liten och knappt märkbar. De straffades vid grövre brott, exempelvis hor, men de deltog sällan som part i ett brottsmål. Under 1500- och 1600-talet blev kvinnan mer självständig men samtidigt mer övervakad och hon kunde själv stå som åtalad och även vara vittne.¹⁰

Begreppen heder och ära spelade en viktig roll genom historien, och under 1600-talet var ärekränkning relativt vanligt förekommande på tinget och äran förknippades starkt med personernas sociala ställning i samhället. Om äran gick förlorad, exempelvis av falsk vittnesbörd, innebar det att personen inte kunde vittna i rätten fler gånger, sitta som nämndeman på tinget eller själv vara edgärdsman¹¹. Om hedern och äran gick förlorad ställdes personen utanför det sociala samspelet i lokalsamhället, vilket kunde bli förödande för framtiden. Under 1600-talet ökade betydelsen av ståndssamhället, och det blev än viktigare vilken social position man hade i samhället.¹²

---

⁹ Annika Sandén *Kyrkan, kvinnorna och hierarkiernas dynamik* (Historisk Tidskrift 126:4, 2006) s.646-648

¹⁰ Jan Sundin *För Gud, staten och folket* (Lund, 1992) s.103

¹¹ Att vara edgärdsman innebar att man kunde svära en ed och gå i god för någon på tinget när exempelvis vittnen saknades vid ett misstänkt brott.

¹² Taussi Sjöberg (1996) s. 22

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med min uppsats är att analysera heder och ära bland män och kvinnor under 1600-talet och om det finns någon skillnad mellan hur män och kvinnor behandlades i tinget när sådana ärenden togs upp. Detta görs genom att brott som inbegriper heder och ära i domböckerna för Sjuhundra härads socken mellan åren 1601-1651 samt 1660-1670 analyseras.

Mina frågeställningar är följande:

1. Hur såg tinget på äktenskaps- och sexualbrott? Vilka straff utfärdades för dessa brott, och hur straffades män respektive kvinnor?
2. Vilka andra brott – förutom äktenskaps- och sexualbrott – förekom, i vilka heder och ära var centrala delar i tingsprocessen?
3. Hur upprätthölls den sociala kontrollen och ordningen i tingslaget? Syftade påföljderna till förlikning och återintegrering i lokalsamhället eller till straff och uteslutning ur lokalsamhället för de dömda?
4. Hur behandlades män respektive kvinnor på tinget, förekom det skillnader beroende på parternas eller vittnenas kön? Hur såg man på kvinnans trovärdighet i förhållande till mannens?

3. Bakgrund: Rättssamhället under tidigmodern tid

3.1 Lagar

Lagar hade länge funnits som en mellanhand mellan människor, samt mellan människan och olika institutioner i samhället. Det fanns även ett behov av att försöka kontrollera vissa individuella beteenden hos människor som inte var önskvärda, och som i sin tur kunde ligga till grund för konflikter med andra människor. Staten kontrollerade människorna genom dess lagar men det fanns också en annan stor aktör inom detta område när det handlade om kontroll över människorna, nämligen kyrkan. Den hade under 1600-talet ett stort inflytande över lokalsamhället, lagarna och människorna. Kyrkans syn på äktenskapet och sexualiteten utgjorde den gällande normen när staten försökte kontrollera familjebildningen.¹³

Makt skulle, enligt forngermansk och fornnordisk tradition, komma från folket och tinget var platsen där fria män samlades på, och fattade gemensamma beslut i olika ärenden. Tinget fungerade även som en informationskanal och samlingspunkt i byarna, där det förmedlades information om olika aktuella händelser. Släkter och familjer träffades, och fattade ibland beslut om eventuella giftermål mellan olika släkten.¹⁴

Före 1200-talet fanns inte lagar och regler nerskrivna utan de byggde på muntliga traditioner, vilket gjorde att alla inte kunde ta del av lagtexterna. De första landskapslagarna skrevs ner på 1200- och 1300-talet, och under den perioden fanns det ingen stark centralmakt som bestämde, utan det var olika släkter som istället hade ett lokalt bestämmande. Då utkristalliserades grupper, bestående av män, som var mer införstådda i lagen än andra, vilket kunde ge upphov till konflikter. Men när lagarna med tiden skrevs ned var det ett tecken på att centralmaktens betydelse växte och blev starkare.¹⁵

I Sverige började lagarna nertecknas under 1200-talets senare hälft och 1300-talets början, eftersom det uppstod många konflikter mellan den växande kungamakten, en stark katolsk kyrka samt de äldre sedvanerätterna¹⁶, alltså regler som skulle följas trots att de inte var nedskrivna lagar¹⁷. Den äldre och yngre Västgötagarna skrevs ned under 1300-talet. Den äldre Västgötagarna innehåller de tidigare landskapslagarna, och vissa handskrivna fragment är

---

¹³ Sundin (1992) s. 155-156

¹⁴ Taussi Sjöberg (1996) s.15

¹⁵ Ibid

¹⁶ Taussi Sjöberg (1996) s. 16

¹⁷ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/sedvaner%C3%A4tt> Hämtat 2016-11-10 kl.10.59

daterade till ca 1250.¹⁸ Under 1350-talet tillkom ytterligare en lag, Magnus Erikssons allmänna landslag. Kung Magnus Erikssons mål var att försöka ena landet under gemensamma lagar, och på så vis komma ifrån de olika landskapslagarna. Kyrkan och kungamakten hade svårt att komma överens om hur lagarna skulle vara för kyrkan, och därför saknades en kyrkobalk. Istället skulle de tidigare landskapslagarna som handlade om kyrkan, fortsatt gälla.¹⁹ Kristoffers landslag från 1442 innehöll inte så mycket nytt utan det mesta var hämtat från de gamla landslagarna. Enligt Kristoffers landslag skulle tingen fördelas ut på året genom att ett ägde på vintern, ett på våren och ett på hösten. Även på vilken plats tinget skulle äga rum samt hur många bönder som måste närvara för att besluten skulle bli giltiga fastställdes i lagen.²⁰

På 1600-talet fanns lagarna tryckta, vilket gjorde att domstolarna och tingen dömde utifrån samma lagtexter, och samstämmigheten i landet blev tydligare.²¹ 1608 blev de fem moseböckerna en del av kung Karl IX:s lag, och tingen skulle döma efter de gammaltestamentliga texterna.²² Syftet med den mosaiska lagen var att den skulle avskräcka människorna från att begå brott, genom att de själva kunde läsa i Bibeln vilket straffet kunde bli för olika brott.²³ Den nya hårda linjen kallades för talionsprincipen. Med det menas att den dömdes straff skulle sättas i relation till brottet, det vill säga dömas lika hårt. Exempelvis om den dömden hade dödat en annan människa så skulle även den dömden dödas. Syftet var att avskräcka befolkningen och få dem att rätta in sig i ledet och följa lagen. Leutation²⁴ förekom ofta i de lägre rättsinstanserna, som häradstingen, som dömde enligt de nya lagarna medan hovrätterna dömde mildare straff.²⁵ Detta sågs som att staten och kyrkan ökade sin kontroll över människorna ytterligare, vilket ledde till att antalet stränga straff ökade.²⁶ År 1653 kom drottning Kristinas lag vilket även gav de lägre rättsinstanserna, som häradstingen, rätt att lindra straffen. Detta ändrades redan i början av 1670-talet när kung Karl XI ansåg att enbart han själv skulle ha rätt att benåda och strafflindra.²⁷

---

¹⁸ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/v%C3%A4stg%C3%B6taland> Hämtat 2016-11-10 kl. 11.07

¹⁹ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/landslagen> Hämtad 2016-11-10 kl. 12.00

²⁰ Taussi Sjöberg (1998) s. 16-17

²¹ Inger (2011) s. 88-90

²² Österberg (2000) s. 30

²³ Sundin (1992) s. 12

²⁴ Leutation = Hovrätten kunde ändra den tidigare domen och straffet mildrades. Detta användes ofta i mål som inte inbegreps i den mosaiska lagen. Inger (2011) s. 147

²⁵ Inger (2011) s. 146-147

²⁶ Inger (2011) s. 88-90

²⁷ Österberg (2000) s. 31

3.2 Häradstinget

Från 1614 blev den nyinrättade Svea Hovrätt, den högsta juridiska instansen i Sverige. Dit vände sig de lägre rättsinstanserna i olika rättsliga frågor. Svea Hovrätt i Stockholm dömde istället för kungen, som tidigare varit den högsta rättsinstansen i landet, men nu blev det alltså hovrättens uppgift. Dock behöll kungen sin rätt att benåda de dödsdömda innan de skulle avrättas. Under hovrätterna fanns häradsting och lagmansrätter, där lagmansrätten fungerade som en mellaninstans mellan hovrätten och häradstingen. Efter hovrätternas inrättande gick alla brottmål från häradstingen direkt till hovrätten, vilket gjorde att fallen som togs upp i lagmansrätterna blev färre. Dessa fall kom mer att inrikta sig på överklagade tvistemål.²⁸

Häradstinget var en allmän underrätt som fanns på landsbygden och kallelserna till tinget lästes upp i kyrkorna. Den som var högst ansvarig för dessa häradsting var häradshövdingen, och han fick även ta del av böter som betalades av de som dömdes för brott.²⁹ Tanken var att häradshövdingen skulle fungera som domare vid tingen, men denne var väldigt sällan på plats utan en lagläsare vikarierade för honom. Dessa lagläsare var inte alltid juridiskt utbildade, vilket gjorde att de kunde ha svårt att hävda sig mot nämnden på tinget.³⁰ Häradstinget fungerade som ett lokalt självstyre och hade sin bakgrund i de medeltida sockentingen, som bildades kring kyrkorna och där gemensamma beslut för socknen togs. Ända fram till 1700-talet hade häradstinget en väldigt central roll när det handlade om den regionala självständigheten. Tingets uppgifter var att fatta gemensamma beslut som rörde ärenden inom socknen, och det kunde handla om att verkställa jordöverlåtanden, granska ärenden som handlade om pension samt att skipa rättvisa och följa de skrivna lagarna.³¹

Deltagarna vid tinget var tingsförrättaren och 12 nämndemän, eller tolvmännen som de också kallades. Den som nämndes först i protokollen var häradshövdingen, som också hade den viktigaste posten. De olika nämndemännen representerade sina respektive socknar och för att få sitta med i nämnden, var nämndemännen tvungna att avlägga en ed, en så kallad tolvmannaed.³² Nämnden bestod av de bönder som hade bäst anseende i området.³³ Allmogen

---

²⁸ Inger (2011) s. 136-137

²⁹ Taussi Sjöberg (1996) s. 17-18

³⁰ Inger (2011) s.140

³¹ Taussi Sjöberg (1996) s. 17-18

³² *Sjuhundra härad domböcker 1601-1651* Tolkade och kommenterade av Nils Sundelius (Norrtälje 1984) s.7

³³ Taussi Sjöberg (1996) s. 17-18

var också med på tinget och nämningemannen³⁴ hade till uppgift att se till att de som skulle vara närvarande vid tinget var på plats, när deras fall skulle tas upp eller när de skulle vittna.³⁵

Om någon inte var nöjd med straffet och ville överklaga skedde detta i första hand till lagmansrätten, vilka för exempelvis Sjuhundra härad var Uppsala domsaga. Den som överklagade blev också tvungen att betala en avgift, vadepenningar, vilka vanligtvis betalades direkt vid tinget. Nämndemännen i häradstingen kunde också bli kallade till tjänstgöring vid lagmansrätterna där ärendet återupptogs.³⁶ Hovrättens införande påverkade häradstingen eftersom det innebar att domaren vid tingen skickade in domböckerna till hovrätterna för granskning av dess innehåll för att säkerställa att lagarna följdes i lokalsamhällena. Detta hade Gustav Vasa som krav redan 1549, men då inte för ett säkerställande av rättssäkerheten, utan för att kontrollera hur mycket pengar staten inbringade i form av böter.³⁷

För att en dom skulle bli giltig krävdes det att nämndemännen accepterade domen.³⁸ Under 1500- och 1600-talet hade häradstingen sin storhetstid, nämnden var stark gentemot domaren och tingen hade större lokala befogenheter, främst inom rättsskipningen. En anledning till att domaren hade en svagare position var att denne inte var juridiskt utbildad, och därför hade svårare att hävda sig mot nämnden. Nämnden hade befogenheter att fatta beslut om hur offentliga byggnader i socknen uppfördes och sköttes, den bevakade ordningen, den utsåg personer som fick bebo ödegårdar och avgjorde vilka personer som skulle få skattelättnader. Därtill löste den tvister kring skiften samt gränsdragningar, åtgärdade lösdriveriet, hade hand om fattig- och sjukvården samt informerade icke-läskunniga människor om olika aktuella händelser.³⁹

Under 1600-talet fanns det, utöver hovrätten, lagmanstinget, häradsting och olika former av kollegium, flertalet specialdomstolar såsom krigsrätter, slottsrätter samt hamnrätter. Det fanns även andra rättsinstanser av mer tillfällig karaktär som behandlade specifika områden, exempelvis reduktionskommissionen från 1680 samt häxkommissionerna. Efter reformationen fanns det även andliga domstolar som specialiserade sig på bland annat ämbetsbrott begångna

---

³⁴ Icke att förväxla med nämndeman. Denna nämningeman hade befogenheter likt landsfiskalen.

³⁵ *Sjuhundra härad domböcker 1601-1651* (1984) s. 7

³⁶ *Sjuhundra härad domböcker 1601-1651* (1984) s. 8

³⁷ Inger, (2011) s. 140-141

³⁸ Taussi Sjöberg (1996) s. 17-18

³⁹ Taussi Sjöberg (1996) s. 24

av präster eller andra medlemmar inom det andliga ståndet samt på äktenskaps- och trolovningsmål.⁴⁰

3.3 Straff

På 1500-talet användes Mose lag⁴¹ från Gamla Testamentet som lag, och den skulle hjälpa till att stärka kungen och centralmakten. Straffen blev hårdare och dödsstraffet började användas för fler och fler brott, till exempel hädelse, incest, våldtäkt, hor, sodomi och stämpling mot staten. 1608 blev Mose lag en giltig lag vid sidan av den gamla lagen.⁴² I kung Karl IX:s lag från 1608 kan man läsa att:

”I lika måtto vill vi också, att man uti högmåls, och andra sådana grova saker, som är mened, Gudslastande (=hädelse av Gud), svärjande, dråp, hor, frändsämjospjeld (=blodskam), ocker, falskt vittne och annat sådant, rättar sig efter Guds lag, som i den heliga skrift är författad och här efter skall varda (=bli) införd”⁴³

Straffen blev betydligt hårdare än tidigare, och staten hoppades att de nya strängare straffen skulle avskräcka befolkningen från att begå grova brott.⁴⁴ År 1608 fanns det över 70 brott som kunde resultera i dödsstraff. De högre rättsinstanserna kunde ofta mildra straffen, och de kunde även ta hänsyn till olika omständigheter kring brottet, vilket den lägre rättsinstansen inte hade möjlighet att göra.⁴⁵

I mitten av 1500-talet förbjöds i lag förlikning i kriminalfall, men det dröjde en bit in på 1600-talet innan detta efterlevdes. Tidigare var det vanligt att dödsstraff omvandlades till böter, men detta blev därmed förbjudet. Trots att häradstingen hade laglig rätt att utdöma dödsstraff för många olika brott resonerade de lokala tingen annorlunda och det faktiska antalet utdelade dödstraff minskade. I många fall hänvisade tingen till nödvärnsrätten. I fall som handlade om

---

⁴⁰ Ibid

⁴¹ Lagarna som Mose har fått från Gud och som han ska ge vidare till Israels folk som skulle påminna folket om deras plikter och ansvar.

⁴² Taussi Sjöberg (1996) s. 23

⁴³ Citatet hämtat från Inger (2011) s. 146

⁴⁴ Inger (2011) s. 146-147

⁴⁵ Österberg (2000) s. 31

dråp ledde det till att den åtalade undkom dödsstraffet och blev istället dömd till höga böter. Om den åtalade var en gift man, kunde tinget ta hänsyn till hans roll som familjeförsörjare och straffet kunde bli mildare. I vissa fall kunde även parterna göra upp utanför tinget. Det gällde särskilt i de fall där den åtalade mannens försörjningsplikt ansågs vara betydelsefull.⁴⁶

Under 1570-talet blev domaren vid tinget statens tjänsteman och erhöll lön av staten, vilket i sin tur ledde till att staten ökade sitt inflytande över tingen. Bönderna protesterade mot detta eftersom deras inflytande minskade, men för det fick de inget gehör. Staten skickade ut representanter som skulle kontrollera att lagarna efterlevdes även på lokal nivå, och staten ökade således sitt inflytande ytterligare i lokalsamhället.⁴⁷

Det vanligaste straffet som delades ut var 3 mark i böter eller dödsstraff.⁴⁸ Exempel på brott som straffades med 3 mark i böter var om man visade missaktning mot tinget genom att utebli, förde oljud, bråkade med motparten och sade obetänksamma ord till nämnden eller domaren.⁴⁹ Något tyngre böter på 20 mark kunde utdömas för våld, hemsökning, mökränkning⁵⁰ eller samlag med släkting. Det dubbla bötesbeloppet på 40 mark delades ut om någon exempelvis kallade någon för tjuv eller anklagade någon för trolldom.⁵¹ Två andra typer av straff var förvisning, då den dömda tvingades flytta ifrån sitt lokalsamhälle tillfälligt eller permanent. Frihetsstraffet innebar att den dömda tvingades till straffarbete i exempelvis en gruva, kunglig borg eller på en fästning. På så sätt fick staten billig arbetskraft.⁵²

---

⁴⁶ Taussi Sjöberg (1998) s. 68

⁴⁷ Taussi Sjöberg (1996) s. 20

⁴⁸ Taussi Sjöberg (1996) s. 68

⁴⁹ Taussi Sjöberg (1996) s. 76

⁵⁰ Belägring av ogift kvinna, samlag med kvinna, som inte haft könsumgänge med någon tidigare

⁵¹ Taussi Sjöberg (1996) s. 69

⁵² Inger (2011) s. 148

Tabell 1: Brott, brottslingar och påföljder under 1600-talet

Brott	Vem straffas	Straffet
Mökränkning (före 1640-talet)	Mannen	Böter
Lägersmål vid släktskap	Mannen och kvinnan	Böter (lika för mannen och kvinnan)
Oäkta barn	Kvinnan	Stå med öppen skrift. Skamstämpling
Mökränkning (1640-talet)	Mannen	40 daler om det var med en gift kvinna. 20 daler vid ”oäkta säng”
Upprepat lägersmål	Kvinnan	Böter eller kroppsplikt om pengar saknas. Vissa förvisades från häradet

Källa: Taussi Sjöberg (1996) s. 69

Vid äktenskapsbrott var straffen höga på grund av kyrkans hårda syn på dessa brott. Folket i byarna uppmanades att anmäla allt misstänkt, vilket gjorde att sådana fall utgjorde en stor del av tingens verksamhet vid mitten av 1600-talet. Vid mökränkning straffades enbart mannen, men det finns ett fåtal exempel på där även kvinnan straffades. Om kvinnan och mannen var släkt och hade lägersmål⁵³ blev böterna lika högt för mannen och kvinnan. Men om lägersmålet mellan kvinnan och mannen var ett förstadium till ett äktenskap mellan de två, blev böterna lägre. Vid mitten av 1600-talet kunde straffen innebära att stå med öppen skrift⁵⁴ eller att den ogifta modern skamstämplades.⁵⁵

Sveriges rättssamhälle och straff var, jämfört med andra länder i Europa under samma tid, inte särskilt stränga, trots att straffen hade blivit betydligt strängare på grund av införandet av den mosaiska lagen 1608.⁵⁶ Även tortyr förekom i Sverige för att tvinga fram ett erkännande eller ett vittnesmål, och det förekom bland annat i fall rörande religionsmål och trolldom. Enligt källor

⁵³ Samlag

⁵⁴ Kvinnan tvingades stå på skampallen under gudstjänsten och skämmas inför församlingen när prästen läste en fördömande text som betonade hennes styggelse och brott. Hämtat från Eva Bergenlöf *Mordiska mödrar i Sverige kring sekelskiftet 1700* i boken *Kvinnor och våld – en mångtydig kulturhistoria* av Eva Österberg och Marie Lindstedt Cronberg (red) (Riga, 2005) s. 71-72

⁵⁵ Taussi Sjöberg (1996) s. 69

⁵⁶ Inger (2011) s. 148-149

från Stockholm framgick det att det ofta förekom tortyr där, jämfört med på häradstingen ute i landet. Kung Karl XI förbjöd tortyr i mitten av 1680-talet, men ändå fortsatte användandet.⁵⁷ Vid häxprocesserna, under den senare delen av 1600-talet, inrättades speciella domstolar som skulle behandla dessa ärenden, och där använde man sig av kontroversiella tillvägagångssätt för att få fram erkännanden och vittnen. Omyndiga personer tilläts att vittna, tortyr användes i stor uträkning och rättegångarna blev nästintill summariska, och omkring 200 kvinnor avrättades. Liknande häxprocesser förekom även i andra länder.⁵⁸

3.4 Synen på äktenskapet under 1600-talet

Äktenskapets historiska betydelse har alltid varit stark. Genom denna institution bildades familjer, förde samman släkter och egendomar, även seder och normer fördes vidare till nästa generation.⁵⁹

Bland våra äldsta lagar från 1300-talet fanns giftermålsbalken med som reglerade människornas vardag och äktenskapet. Under medeltiden blev kvinnan bortgift utan sitt samtycke och hon hade väldigt lite att säga till om. Mannen hade större frihet och kunde komma undan med otrohet, medan om kvinnan var otrogen bestämdes straffet av hennes man. Om mannen ville skiljas tvingades han gottgöra hennes släkt, samt att om han behandlade sin hustru illa gick hennes släkt in och skyddade henne. Trots detta var kvinnans ställning mycket svag och hennes röst hördes inte.⁶⁰

Tidigare, under 1400-talet, ville kyrkan öka sitt bestämmande över äktenskapet och betonade därför att äktenskapet var en privat angelägenhet mellan kvinnan och mannen, alltså inte en angelägenhet för hela släkten. Kyrkan betonade även kvinnans ställning inom äktenskapet och där hennes egen vilja att gifta sig betonades och införde då lysning. Där undersöktes det huruvida det fanns något hinder för att ett äktenskap mellan parterna kunde ingås. Det som kyrkan fruktade var äktenskap inom släkten. Vid denna tid blev kusinäktenskap förbjudet. Det hade bland annat använts för att skapa starka allianser mellan olika släkter. Under 1500-talet fick kyrkan monopol på äktenskap och behöll det ända fram till 1800-talet. Den katolska synen på äktenskap var sträng och äktenskapet var ett av kyrkans sakrament. Skilsmässa var

---

⁵⁷ Inger (2011) s. 143

⁵⁸ Inger (2011) s. 149

⁵⁹ Taussi Sjöberg (1996) s. 136

⁶⁰ Ibid

förbjuden, utom i de fall då mannen var impotent eller om de inte haft samlag. Synen på sexualitet var också sträng och all sexualitet skulle enbart ske inom äktenskapet, all annan sexualitet var förbjuden. Kvinnans roll var underordnad mannen och om hon vanärade mannen sågs detta som ett brott, och hon skulle straffas. Gällande arv var det sönerna som ärvde sin far och det berodde på den dåtida synen på hur barn blev till. Då trodde man att fostret låg färdigt i mannens sädescell och kvinnan fungerade endast som en behållare. Alltså kunde faderskapet inte ifrågasättas medan moderskapet inte gavs lika stor tyngd.⁶¹

Efter reformationen och protestantismens införande i Sverige under mitten av 1500-talet kom det en annan syn på äktenskapet. Äktenskapet var inte längre ett sakrament men kvinnans underordnade roll fanns fortfarande kvar. Otrohet sågs som ett hårt brott, som inte enbart drabbade make och maka utan hela äktenskapet som institution.⁶² Otrohet väckte vrede hos Gud och sågs som ett av de värsta brotten. Om både kvinnan och mannen var gifta utfärdades dödsstraff, även om det var deras första brott. Hovrätten kunde omvandla detta dödsstraff till höga böter, 80 daler för den som var gift och 40 daler för den som var ogift.⁶³

Sexuella handlingar utanför äktenskapet kriminaliserades och straffet för dessa brott var kyrkliga skamstraff⁶⁴, böter och dödsstraff. Ofta hänvisade tinget tillbaka till gamla testamentet och Mose lag, som visade på kyrkans syn på sådana brott. Skilsmässa accepterades om det begåtts äktenskapsbrott som hor eller egenvilligt övergivande. Mannen fick aga sin hustru, sina barn och sina tjänstefolk – dock var hustrumisshandel inte skäl nog till skilsmässa då hustrun skulle acceptera mannens överhöghet och våld. Kyrkan menade att detta inte riktades mot äktenskapet som institution, utan att äktenskapet var då en privat angelägenhet mellan mannen och kvinnan. Under 1600-talets mitt blev sedlighetsmålen mycket vanligt förekommande i landets häradsting. Det delades ut höga bötesbelopp och dödsstraff för utomäktenskapliga förbindelser och för sexuellt umgänge mellan släktingar. Folket i byarna uppmanades av kyrkan att anmäla misstänkta fall av sådana brott. Detta ledde till stor ryktesspridning i byarna och många ogifta kvinnor dolde sina graviditeter och födde barnen i hemlighet, och i flera fall dödade kvinnor sina nyfödda barn. Vid sådana tillfällen dömdes både mannen och kvinnan till döden.⁶⁵ Alla utomäktenskapliga barn rapporterades till tinget och rättsprocessens fokuserade på det skamfyllda i att kvinnan fött ett barn utanför äktenskapet. Kvinnans heder kunde inte

---

⁶¹ Taussi Sjöberg (1996) s. 137-147

⁶² Taussi Sjöberg (1996) s. 137-147

⁶³ Österberg (2000) s.191

⁶⁴ Exempel på kyrkliga skamstraff= stå på skampallen under gudstjänsten och skämmas inför församlingen när prästen läste en fördömande text som betonade kvinnans styggelse.

⁶⁵ Taussi Sjöberg (1996) s. 137-147

återupprättas i tinget om hon deltog i ett otuktsärende. Det var vanligt att kvinnorna tillskrevs olika nedsättande namn, som kvinnfolk och löskona⁶⁶. Medan mannen ofta betecknades efter yrke som soldat, bonde eller dräng.⁶⁷ Enligt en lag från 1694 skulle båda bli dömda för brottet, och mannen dömdes även till att betala böter och underhåll.⁶⁸

Det var sällan en gift kvinna förekom i otrohetsaffärer i tingen, utan där var den gifte mannen mer frekvent förekommande. Av alla män som förekom i fall som behandlade otrohetsaffärer och äktenskapsbrott under 1600-talet, var 78% gifta. Om kvinnan i fråga blev gravid, riskerade han skilsmässa från sin fru. Om en gift kvinna stod åtalad för otrohetsaffärer eller äktenskapsbrott kom hon ofta undan med ett lindrigare straff. En grupp gifta kvinnor som ofta förekom i sådana fall var soldathustrur, som antog att deras män hade dött i strid och gick vidare med sina liv, men som blev åtalade när mannen återvände till hembygden och upptäckte äktenskapsbrottet.⁶⁹

Trolovning innan äktenskap fanns fortfarande kvar, samt kravet att de blivande makarna skulle kunna Katekesen. Där hade Luther sammanfattat det allra viktigaste inom kristendomen samt att de båda skulle ha mottagit nattvarden. Utöver de kyrkliga äktenskapen fanns det även folkliga äktenskap, de ingicks utanför kyrkan och med släkternas godkännande. Om ett barn föddes av en trolovad kvinna hade barnet arvsrätt av sin far, medan det inom adeln var strängare. Om en son från adeln gifte sig med en kvinna från ett annat stånd, blev inte deras gemensamma barn arvingar till faderns egendom utan dessa flyttades över till ett heladligt släktled. En bit in på 1700-talet fick en adlig man själv välja sin hustru, så länge inte släktens rykte äventyrades.⁷⁰

3.5 Teoretiska utgångspunkter: Heder och ära

I denna uppsats kommer jag att använda mig av begreppen heder och ära som synonymer. Under 1600-talet ökade antalet fall av ärekränkningar, och betydelsen av ära blev starkare. Det märktes mest i städerna, eftersom där tillhörde majoriteten av befolkningen de högre ständerna och bland dessa var heder och ära viktiga begrepp. Historikern Eva Österberg menade att det

---

⁶⁶ Lös kvinna, sköka

⁶⁷ Österberg (2000) s. 191

⁶⁸ Österberg (2000) s. 186

⁶⁹ Österberg (2000) s. 191

⁷⁰ Taussi Sjöberg (1996) s. 137-147

fanns en koppling mellan detta och det faktum att statens ställning blev starkare, samt att klasssystemet stärktes av den ökade betydelsen av heder och ära.⁷¹

I början av 1600-talet märktes den ökade betydelsen av heder och ära även på tingen. Många av fallen som togs upp kännetecknades av att en mans eller kvinnas heder och ära stod på spel. Det handlade om rykten som spreds i lokalsamhällena, slagsmål som grundade sig i förolämpningar eller brott mot respekten gentemot varandra. Äran var en viktig del i de sociala relationerna som fanns i det kollektivistiska samhället.⁷²

Kvinnans heder har genom historien varit nära kopplat till hennes sexualitet, och när äran har gått förlorad har även hennes sociala position gjort det, vilket försvårade hennes möjligheter till framtida äktenskap.⁷³ Om en ogift man och en ogift kvinna hade en sexuell förbindelse blev kvinnans ära kränkt och hon tvingades utstå skam, och på grund av detta skulle mannen straffas. De eventuella böter som mannen tvingades betala gick till kvinnans familj, som en kompensation för skadan han förorsakade henne.⁷⁴ Kvinnans ära kränktes om en man hade samlag med henne, eller om det fanns ett rykte som hävdade att detta hade hänt. Ett sådant rykte var förödande för kvinnan, då hennes trovärdighet minskade och hon ansågs vara oärlig. Detta rykte kunde endast repareras genom ett giftermål. En kvinna som blev förförd av en man gick från att ha ansetts vara hederlig till att bli ohederlig.⁷⁵

En människas ära och heder skadades på grund av elakt skvaller och rykten, vilket ofta togs upp på tingen. För kvinnans del handlade dessa rykten och skvaller ofta om ett utmärkande sexuellt uppförande, vilket kunde vara utomäktenskapligt sex, lägersmål och barnafödande i lönndom. Det kunde även röra sig om stöld, trolldom eller barnamord. Ett sätt att försöka sätta stopp för sådana rykten var att ta upp fallet vid tinget. Där fick den som drabbades av ryktena en chans att försvara och rentvå sitt namn. Skvallret i det dåtida lokalsamhället hade en viktig funktion i både det privata och det offentliga, men även mellan det privata och det offentliga. Människorna uppmuntrades att hålla koll på varandra, vilket i sin tur gjorde det lättare för myndigheterna att hålla koll på befolkningen ute på landsbygden. Ofta nåddes prästerna och länsmannen av detta skvaller, och de kunde gå vidare med saken om situationen krävde det.⁷⁶

---

⁷¹ Österberg (2000) s. 81-82

⁷² Taussi Sjöberg (1996) s. 64

⁷³ Österberg (2000) s. 191

⁷⁴ Österberg (2000) s. 181

⁷⁵ Österberg (2000) s. 191

⁷⁶ Taussi Sjöberg (1996) s. 130-131

I de flesta fall var det mannen som tvingades betala böter, och en vanlig summa var 40 daler silvermynt. I vissa fall blev även kvinnan tvingad att betala böter, om det hade framkommit i tinget att hon hade begått samma eller liknande brott tidigare.⁷⁷

Utomäktenskapligt sex blev ett vanligt förekommande fall på tinget och kvinnan blev mer synlig där, både som brottsoffer och åtalad. På 1600-talet ändrades attityden till den kvinnliga sexualiteten, och hon kunde ses som skyldig till utomäktenskapligt sex, som då ansågs vara ett allvarligt brott. Tidigare var det enbart mannen som ansågs som skyldig till brottet men nu kunde båda dömas.⁷⁸

Under 1600-talet ändrades ärans betydelse, och den som förnedrade en adlig person riskerade att bli utmanad på en duell, för att dennes heder skulle återupprättas. Under enstaka år under 1600-talets andra hälft förbjöds dueller och istället utfärdades höga straff för den som förtalade en adlig och hederlig man. Istället för att använda våld användes lagarna som ett försvar mot den sårade hedern, och det blev lättare att få rivalen dömd på tinget.⁷⁹

3.6 Social kontroll

Det övergripande syftet med den sociala kontrollen var att få medborgarna att följa de regler, normer och värderingar som var gällande för det aktuella området. Enligt Nationalencyklopedins författare förekom två typer av social kontroll. Den ena är *extern* kontroll, vilken styrde beteenden genom belöningar och straff och där lagtexterna bestämde straffen.⁸⁰ Den externa sociala kontrollen stod staten och kungen för genom lagar som gällde över hela landet. Detta för att garantera en form av rättssäkerhet och att domstolarna dömde lika, oavsett var i landet tinget ägde rum.⁸¹ Den andra formen är *intern* kontroll, där de rådande normerna förväntades bli en naturlig del av befolkningens leverne och värderingar, som de därför agerade efter.⁸²

Utifrån denna uppdelning mellan extern och intern kontroll trädde kyrkan och staten fram som representanter för dessa två typer av kontroller. Kyrkan var under 1600-talet en tydlig och stark

---

⁷⁷ Österberg (2000) s. 182

⁷⁸ Österberg (2000) s. 181

⁷⁹ Österberg (2000) s. 83-84

⁸⁰ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/social-kontroll> Hämtad 2016-12-19 kl. 8.50

⁸¹ Inger (2011) s. 88-90

⁸² <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/social-kontroll> Hämtad 2016-12-19 kl. 8.50

del av samhället och människans vardagsliv. Kyrkan och prästerskapet pekade tydligt ut den väg som människan förväntades följa för att de skulle anses vara goda människor, vilka senare skulle belönas med ett liv i paradiset när jordelivet tog slut. Kyrkans normer och värderingar visade tydligt att äktenskapet mellan man och kvinna var viktigt för att kunna bygga ett bra samhälle.⁸³

Österberg menade å sin sida att den sociala kontrollen gick att dela in i tre grupper – den *formella* kontrollen som var samhällets officiella system för övervakning av befolkningen, exempelvis genom polisen. Den *halvformella* kontrollen var den kontroll som utfördes av myndigheter och tjänstemän men som inte hade övervakning som sin formella uppgift. Det var exempelvis lärare och präster. Den tredje och sista formen av social kontroll var den *informella* kontrollen, som innebar att grannar och familjemedlemmar övervakade varandra så att allt gick rätt till. Alla dessa former av kontroll bidrog till att kontrollera kriminalitetens variationer och förekomster. Generellt bidrog dock, menar Österberg, alla former av kontroll till att förmedla skam.⁸⁴

I sin artikel från 2008, ”*Våld och våldsmentalitet bland bönder. Jämförande perspektiv på 1500- och 1600-talets Sverige*” refererar Eva Österberg till sociologen Norbert Elias tankar om hur människan har civiliserats under historiens gång. Han menade att när centralmakten växte sig stark och fick monopol på våld och beskattning, tvingades människorna foga sig efter de nya lagarna. Detta ledde till att människorna fick en ökad förmåga till konsekvenstänk före sitt agerande, då de var medvetna om möjliga påföljder eller de fördömanden som eventuellt kunde komma.⁸⁵ I samma artikel refererar Österberg till en studie av historikern Lars-Olof Larsson, ”*Småländsk historia. Stormaktstiden*”(1982) som menade att förklaringen till den förändrade mentaliteten hos människorna under 1600-talet var statens och kyrkans utökade och stränga kontroll av befolkningen.⁸⁶

---

⁸³ Annika Sandén ”Kyrkan, kvinnorna och hierarkiernas dynamik” Historisk Tidskrift, 126:4 (2006) s. 646-648

⁸⁴ Eva Österberg ”Våld och våldsmentalitet bland bönder. Jämförande perspektiv på 1500- och 1600-talets Sverige” Scandia (2008) s. 6

⁸⁵ Ibid s. 82-83

⁸⁶ Ibid s. 11

3.7 Värdet på böterna under 1600-talet omräknat i dagens penningvärde

Belopp	År	Belopp 2017
40 mark	1645	2961 SEK
10 daler kopparmynt	1645	1184 SEK
40 daler silvermynt	1662	8206 SEK
20 daler silvermynt	1662	4103 SEK
40 daler silvermynt	1665	7937 SEK
20 daler silvermynt	1665	3969 SEK
3 daler	1666	732,50 SEK
40 daler silvermynt	1666	9838 SEK
20 daler silvermynt	1667	4883 SEK
80 daler silvermynt	1667	19533 SEK
3 daler	1667	732,50 SEK
2 riksdaler	1667	854,60 SEK
80 daler silvermynt	1669	21523 SEK

Jag har tagit hjälp av <http://www.historia.se/Jamforelsepris.htm> för att omvandla 1600-talets bötesbelopp till vårt nutida valuta- och penningvärde.

4. Metod och källor

Syftet med min uppsats är att analysera heder och ära under 1600-talet. Jag kommer att använda mig av *Sjuhundra härads domböcker* från åren 1601-1651 och 1660-1670 och dessa domböcker är tolkade av Nils Sundelius. Jag studerar samtliga fall i de båda domböckerna och sedan kommer jag lyfta ut representativa fall som jag sedan studerar närmare och analyserar utifrån mina frågeställningar.

Jag kommer att göra en kvalitativ studie eftersom jag kommer att välja ut representativa fall för min undersökning som jag kommer att närläsa. Med hjälp av olika sekundärkällor kommer jag att försöka mig på att tolka fallen och tyda protokollen och domarna. Fördelarna med att jag använder mig av en kvalitativ studie är att jag får en helhetsbild och ett sammanhang som gör att jag får en ökad förståelse för de sociala processer som skedde. Genom att närläsa enskilda fall får jag även en bättre uppfattning om den enskilda individens livssituation på 1600-talet i Sjuhundra härad.⁸⁷ Jag kommer även att använda mig av direkta citat ur domboken för att ge läsaren en korrekt bild av det material som jag har använt mig av i studien, och för att läsaren ska få ta del av det relevanta källmaterialet. Detta är en viktig del i den kvalitativa studien.⁸⁸

Mina källor för denna studie består av två volymer med domböcker från Sjuhundra härad mellan åren 1601-1651 och 1660-1670. Domboken som källa anser jag vara en trovärdig källa eftersom den skrevs i nära anslutning till själva tingsförhandlingarna. Mina undersökningsperioder är inte kompletta då original saknas för vissa år, och har ersatts med renoverade kopior. Det är något som tyvärr är relativt vanligt eftersom det är originalhandlingar som är närmare 400 år gamla. Vid enstaka fall är delar av originalen skadade och hela texten blir svår att tyda vilket också finns förklarat av Sundelius. Trots detta anser jag att mina utvalda domböcker och perioder ger en bra och övergripande bild av häradet under 1600-talet.

I en dombok finns bland annat nerskrivet fall om tvister gällande tomtgränser, stölder av olika slag, äktenskapsbrott, stämningar och fastighetsaffärer men även ren information från statligt och kyrkligt håll. Domböckerna ger oss en bild av hur samhället såg ut på denna tid och eftersom majoriteten av befolkningen varken kunde läsa eller skriva, var tinget en avgörande plats för att få ta del av viktig information. Vid inledningen till varje tingsprotokoll redogjordes det noga för vilka som satt med i tingsnämnden och vem som var tjänstgörande domare. Varje

---

⁸⁷ Idar Magne Holme och Bernt Solvang Krohn, *Forskningsmetodik*, (Malmö, 2012) s. 78-79

⁸⁸ Ibid

år genomfördes tre ting, nämligen vår-, höst- och vinterting men i vissa undantagsfall förekom även extrating. Tingsnämndens medlemmar bestod i stort sett av samma deltagare under årets tre ting. Men när medlemmar byttes ut och ersattes, fanns det inga noteringar om vilka dessa var och varför de byttes ut. I några fall förekom någon av tingsnämndens medlemmar som part i rättsfallet, och det hade varit intressant att få läsa hur man gjorde i dessa fall för att undvika jäv, men tyvärr stod det inte någonting om det i dessa domböcker.

De flesta noteringarna om rättsfallen var enbart några rader långa, där varje stycke avslutades med antingen en dom eller att förhandlingarna skulle återupptas vid nästa ting och då skulle dom avläggas. Det fanns dock undantag där redogörelsen för brottet var väldigt ingående och i dessa fall fanns tydliga vittnesskildringar med som en viktig del av fallet. Ibland fanns rena citat nertecknade av vad som sades i rätten. Skrivaren, alltså den som nedtecknade detta när tingen ägde rum hade även betydelse för källorna. Jag hittade dock inte några anteckningar eller noteringar i domböckerna om vem som skrev ner allt. Det stod tydligt vem som var kungens fogde, vem som var domare och vilka som satt med i nämnden. Jag utgår från att skrivaren nedtecknade det som sades och gjorde på tinget och att denne fungerade som en objektiv part på tinget. Under 1600-talet var det praxis att häradstingen skickade in sina protokoll till hovrätterna för kontroll och granskning för att säkerställa att lagarna följdes.

Fördelen med *Sjuhundra härads domböcker* 1601-1651 och 1660-1670 är att de är tryckta källor, samt att de är tolkade av Nils Sundelius och de är utgivna 1984 respektive 1997. För den senare domboken har texterna blivit redigerade av Jan Faith-Ell. Denne Sundelius har inte bara skrivit av de gamla domböckerna, utan även moderniserat och förenklat språket så att protokollen blir mer lättlästa. Dessutom har han skrivit en bra ordförklaring till flertalet av de 1600-talsbegrepp som förekommer flitigt i domboken, allt för att underlätta för läsaren. Här kommer dock en invändning när det gäller källkritik eftersom det är nämnde Sundelius som har tolkat kopior av originalhandlingarna från 1600-talet och sedan skrivit ned detta i mer modern svenska. Han skriver själv i förordet att det kan förekomma en viss problematik i att de handlingar han har studerat i sin tur är avskrifter av originalhandlingarna, och att risken för att information försvinner eller ändras finns. Hans syfte med dessa böcker var att samla alla kopior så att de ger en helhetsbild av vad som hände i Sjuhundra härad vid denna tid. Vidare skriver Sundelius att han haft som avsikt att återge texterna varsamt och så noggrant som möjligt, men i många fall har han ändrat ordföljden för att meningens innebörd blir tydligare. Även vissa ord som användes på 1600-talet kan ge en något missvisande förklaring till vad som hände.

Jag utgår från att Sundelius tolkningar av kopiorna av originalhandlingarna var korrekta, men jag har samtidigt kvar i minnet att vissa detaljer eller tolkningar av ord och begrepp kan vara något felaktiga. Förutom dessa tryckta domböcker har jag även studerat fotostatkopior av de originalprotokoll som låg till grund för Sundelius tolkade böcker. Där kunde jag snabbt konstatera att både handstilen och det gamla språket gjorde det mycket svårt att studera domböckerna, jag gjorde dock försök att tyda texten men var samtidigt tacksam över att ha de tryckta källorna.

Själva betydelsen av heder och ära har jag tolkat utifrån domböckernas texter. Jag antar att det fanns brott som berörde otrohet i olika former och med tanke på dåtidens stränga syn på äktenskap och otrohet, gjorde att dessa brott berörde heder och ära. Andra brott som kunde inordnas under rubriken heder och ära kunde vara när en ungmös anseende befläckas, om hon som ogift hade samlag med en man, gift eller ogift, vilket kunde försvåra faderns framtida möjligheter att gifta bort henne.

Trots att det finns vissa svårigheter med att använda gamla domböcker där enstaka sidor och år kan vara skadade eller saknas, att ord och uttryck kan förvanskas i översättningen till ett mer modernt språk, anser jag att domböcker är en utmärkt källa att använda för den studie jag gjort. Jag var medveten om dessa svårigheter men det har inte försvårat inte min studie.

5. Undersökning

Sjuhundra härad var beläget i sydöstra Uppland och tillhör idag Norrtälje kommun inom Stockholms län. Fram till år 1870 var Kundby, strax utanför Rimbo, platsen där häradstinget hölls och alltså platsen för de ting jag analyserar i min uppsats. Namnet Sjuhundra, sjöhäradet, kommer av att häradet ligger invid Skedviken och flera andra mindre sjöar. Häradet kan beskrivas som ett ojämnt och backigt slättlandskap som även har flera dalgångar.⁸⁹ I området fanns även Mörby slott, som från 1400-talet ägdes av familjen Oxenstierna och under deras ägandetid blev ett praktfullt renässansslott som hade sina glansdagar under 1600-talets mitt. Slottet förstördes helt i en brand 1740. Idag är det bara ruiner kvar.⁹⁰ När jag har studerat domböckerna framgick det att häradet bestod av många bönder som brukade sin jord, och kom emellanåt i konflikt med varandra, men det fanns så klart också konflikter mellan och inom andra sociala grupperingar.

Efter att ha studerat Sjuhundra härads domböcker åren 1601-1651 och 1660-1670 har jag hittat flertalet fall där heder och ära berörs, både direkt och indirekt. Jag har valt att systematiskt dela upp intressanta och relevanta fall, så att de brott som liknar varandra hamnar under gemensamma rubriker. Fall som berörde heder och ära var, som väntat, olika former av äktenskapsbrott, där mannens eller kvinnans heder hade vanärats då maken eller maken haft umgänge med en annan kvinna eller man utanför äktenskapet. Men även andra fall som berörde heder och ära handlade om skvaller och elaka rykten.

5.1 Samma brott – strängare straff för kvinnan

Eftersom kyrkan hade stor inverkan i samhället och på grund av dess starka och övertygade syn på äktenskapet, var äktenskapsbrott ofta ett fall för häradstinget. Kyrkan menade att alla former av sexuella handlingar skulle ske inom äktenskapet, och att allt utanför annat var förbjudet.

---

⁸⁹ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sjuhundra-härad> (hämtad 2017-01-02)

⁹⁰ <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/mörby> (hämtad 2017-01-02)

Jag har funnit fall där kvinnan och mannen stod anklagade för samma brott, men där straffet skiljde sig åt. Orsaken till att straffet skiljde sig åt står ofta i protokollet. I de flesta fall var det mannen som får det strängare straffen, men i en del fall var det kvinnan som dömdes hårdast vilket också stod förklarat i protokollet. Det handlade om följande fall:

Fall 1 – Bengt Andersson och Britta Matsdotter

9/6 1665

”Sammaledes tingsfördes Bengt Andersson vid Mörby ladugård för lönskaläget med Britta Matsdotter ibidem, vilket också tidigare låtit sig belägra.

Resolution: Alldenstund Britta förut begått lägersmål sakfölldes hon till dubbla böter, nämligen 40 daler silvermynt och han till halvparten mindre, 20 daler silvermynt.”⁹¹

Fall 2 – Per Michelsson och Annika Andersson

16/9 1665

”Samma dag tingsfördes Per Michelsson, tjänande vid Mörby herrgård, för lägersmål med Annika Andersdotter, född i Erstena socken. Bägge tillstodo, men denna Anna har låtit sig belägras tillförene.

Resolution: Såsom denna Anna tillförene har bedrivit lönskaläge sakfölldes hon till dubbla böter 40 daler och Per till halvparten mindre, nämligen 20 daler silvermynt samt giver barnets uppfostran en ko eller dess värde.”⁹²

Vid båda ovanstående domar dömdes kvinnan till hårdare straff, på grund av att hon återupprepade ett brott hon tidigare varit anklagad för och eventuellt även dömd för. Trots noggranna undersökningar av domboken, fann jag inga noteringar att dessa två skall ha blivit dömda tidigare för liknande brott. Jag tolkar detta som att hon möjligtvis begått brottet i något annat härad, då hon knappast har begått brottet före år 1601, då den första domboken har sin början. Samtidigt väcktes en annan fråga gällande hur de olika häradstingen kommunicerade med varandra. Fick de veta om den åtalade hade begått brott i andra socknar, eller började den åtalade om på nytt vid ett nytt häradsting? Både mannen och kvinnan i ovannämnda fall, har

---

⁹¹ *Sjuhundra härad domböcker 1660-1670* Tolkade och kommenterade av Nils Sundelius och Jan Faith-Ell (Stockholm, 1997) s. 37

⁹² *Sjuhundra härad domböcker 1660-1670* (1997) s. 40

erkänt brottet, men kvinnan dömdes hårdare på grund av sin bakgrund och sina tidigare begångna brott, vilket gör att bötesbeloppet blev förhållandevis högt. Ytterligare en aspekt av det höga bötesbeloppet tolkade jag in kyrkans starka ställning i samhället, med sin stränga syn på sexuella aktiviteter utanför äktenskapet. Inte heller någon av de tilltalade männen förekom i tingsprotokollen före eller efter denna händelse. Mina slutsatser utifrån detta är flera, de kan ha flyttat eller har de har lärt sig en läxa och inte begått nya brott. Värt att notera var att dessa båda fall togs upp vid samma ting, och dömdes således av samma nämndemän. Kan detta ha påverkat straffets utgång? Fanns det någon i denna nämnd som ansåg att återupprepade brott borde straffas hårdare eller var det gängse norm att så skulle ske? Jag är medveten om att dessa frågor är svåra att besvara men frågorna väcks likväl.

I dombokens resolution i fall 2, stod det att Per ska, förutom att betala böter, ge barnets uppfostran en ko eller dess värde. Det tolkar jag som att de har fått ett gemensamt barn, eller i alla fall hade ett på väg, vilket han skulle försörja. Med tanke på den stränga synen på utomäktenskapliga barn, förvånar det mig att det inte står något i den inledande delen av protokollet, då det möjligen även kunde påverkat Annikas straff. Alla utomäktenskapliga barn skulle rapporteras in och mödrarna tvingades utstå skamstraff, ofta i samband med kyrkibesök.

5.2 Samma brott – strängare straff för mannen

Fall 3 – Anders Jonsson och Elisabeth Persdotter

26/10 1662

”Anders Jonsson i Skederids socken sakfälldes för lägersmål med Elisabeth Persdotter i Rilanda att böta 40 daler för sig och 20 daler silvermynt för henne.”⁹³

Fall 4 – Erik Tomasson och Gertrud Blasiusdotter

26/10 1662

”Erik Tomasson i Tomta bötar likaledes för lägersmål med Gertrud Blasiusdotter 40 daler silvermynt; ”det övriga predikoämbetet”.”⁹⁴

---

⁹³ Siuhundra härad domböcker 1660-1670 (1997) s. 14

⁹⁴ Ibid

Ovanstående fall togs upp vid samma ting och utgången blev densamma, mannen var den som fick det hårdare straffet och han dömdes till att betala böterna, då det var han som utfört denna skamliga handling mot kvinnan. Orsaken till att det var mannen som skulle betala böterna var, att om en ogift man och en ogift kvinna hade en sexuell förbindelse blev kvinnans heder och ära kränkt och hon blev utsatt för skam. I detta fall blev kvinnan ett oskyldigt offer som, enligt domböckerna, inte hade någon egen åsikt i frågan och det var omöjligt att veta vem som var drivande i den sexuella aktiviteten. Det räckte med att det fanns ett rykte, som sade att en ogift kvinna hade sexuella förbindelser med en man, som ledde till att kvinnans ära kränktes. I båda dessa fall använde sig tinget av detta, att den ogifta kvinnan slapp undan bötesstraffet och mannen betalade böterna.

Vid en notering vid föregående ting, den 26 juni, togs fallet mellan Anders och Elisabeth upp för första gången och där det gick att läsa att hon stod anklagad för lägersmål med Anders, men att han har ”*stuckit sig undan*”⁹⁵. I det protokollet stod det att hon fick sitt skäligena straff, och att hon skulle få komma tillbaka till Guds församling, ta straffet och fullfölja sin kyrkoplikt. Det gick inte att utläsa av källan vilket detta skäligena straff var, och det stod inget om eventuella böter eller kroppsliga straff. Det verkade som om att Anders inte var närvarande vid tinget den 26 juni, men ändå fick han sin dom vid nästkommande ting, den 26 oktober samma år. Han dömdes att betala 40 daler silvermynt för sig och 20 daler silvermynt för Elisabeth.

I fallet med Erik och Gertrud fanns det inga övriga noteringar om dem i domböckerna. Där var det Erik som betalade bötesbeloppet på 40 daler silvermynt. Det var en mycket kort notering, och det stod ingenting om att de erkände eller nekade till brottet de anklagades för, vilket gjorde att det inte fanns så mycket källmaterial att arbeta med i just detta fall. Båda begick brottet men det var bara han som tvingades böta.

För dessa två fall, och i protokollen väldigt jämlika brott, är det förvånansvärt att i fallet med Anders och Elisabeth, tvingades Anders böta totalt 60 daler silvermynt, medan Erik enbart tvingades böta 40 daler silvermynt. Jag hittade inte någon förklaring till detta i domböckerna. Det fanns kanske något förmildrande omständighet i fallet med Erik och Gertrud som inte skrevs ner i domboken.

---

⁹⁵ *Sjuhundra härad domböcker 1660-1670* (1997) s. 13

Fall 5 – ryktet om Margareta Larsdotter

21/5 1666

”Anders Markussons hustru i Jälnsättra, hustru Margareta Larsdotter, kärade till Erik Andersson i Ticksta för att han ”förer henne i rop och rykte”, som skulle han henne belägrat den tid hon var piga, varigenom hennes man nu blivit ”helt vrede” och inte vill blivitt när henne. Erik Andersson påstod att han hävdad hustru Margareta en gång, när hon var ogift, men hustru Margareta förnekade i förstone, dock måste hon omsider bekänna att så i sanning var, som Erik Andersson sagt. Resolution: Erik Andersson, som godvilligt tillstår och bekänner sig haft sammanlag med nämnda hustru Margareta den tid hon var ogift och hon ej heller kan neka till sådant, sakfälles till sina 40 daler och hustru Margareta frikändes från böter”⁹⁶

Här inträffade något mycket intressant och som jag inte stött på tidigare i dessa domböcker. Erik Andersson anklagades för att ha belägrat Margareta Larsdotter när hon var piga, och hennes man har tagit avstånd från henne på grund av detta. Hennes man, Anders, menade att detta gav hans hustru ett dåligt rykte, och troligtvis fick även han ett dåligt rykte på grund av vad hans fru gjorde som ung och ogift piga. Erik erkände att han belägrade⁹⁷ henne en gång när hon var ogift. Först förnekade Margareta detta, men erkände till slut att Eriks erkännande var sant. Hans dom blev 40 daler, medan hon gick helt fri. När jag sökte i domböckerna dök Margaretas namn upp vid två andra tillfällen. Första gången var vid tinget den 5/3 1660 där den ogifte drängen Anders Markusson – alltså han som senare skall bli hennes make! – stod anklagad för att ha mökränkt⁹⁸ nämnda Margareta. Båda två erkände brottet och Anders dömdes till att böta 40 daler enligt giftermålsbalkens 3:e kapitel. Även året därpå, den 22/9 1661 dök deras namn upp igen, Anders och Margaretha, han skulle böta 40 daler för mökränkning och att Margareta skulle böta 20 daler för samma brott. Det gick även att läsa att de verkar bo på samma plats, och ordet frälse finns med. Just vid denna passage i domböckerna verkade en skada ha uppstått då texten blir ofullständig, något som Nils Sundelius skrev i sina kommentarer.

Dessa två, Anders och Margaretha, hade alltså haft sexuellt umgänge någon gång under år 1660 och denna slutsats drar jag utifrån att tinget, när de nämndes första gången, var i mars 1660,

---

⁹⁶ *Sjuhundra härad domböcker 1660-1670* (1997) s. 50-51

⁹⁷ Ha samlag.

⁹⁸ Belägring av flicka (ogift kvinna); samlag med kvinna, som inte haft könsumgänge med någon tidigare

alltså det första tinget för det året. De dömdes för sitt brott och tvingades betala böter, men de återkom året efter i protokollet och sedan, fem år senare, dök de upp i domboken och stod nu som gifta. Berodde detta giftermål på deras tidigare brott? Berodde det på de allmänna påtryckningarna om att de borde gifta sig eftersom de hade haft sexuellt umgänge? Eller var de så att de fattat tyckte för varandra och kärlek uppstått?

Margaretha, tolkar jag som en för tiden modig kvinna, som gick till rätten på grund av att hennes man blev väldigt arg och inte ville vara med henne. På den tiden skulle kvinnan tvingas att stå ut med ganska mycket våld och ilska från mannens sida, då det var han som bestämde över kvinnan. Våld var aldrig en – enligt den tidens lagar och värderingar – anledning till skilsmässa. Istället för att leva tillsammans med den arge, och förmodade avståndstagande mannen Anders, ville hon få upprättelse i tinget och riktade anklagelserna mot Erik Andersson. Margaretha menade att det är på grund av nämnde Erik som hennes rykte svärtades ner, och folk talade illa om henne. Denna kraft förbryllade mig något, men jag blev än mer förbryllad när jag läste att hon varit vid tinget tidigare och själv blivit dömd för liknande brott, då med sin blivande make. Kanske var det där hon såg möjligheterna med tinget? Att det var just där hon kunde få återupprättelse både hos hennes man, men möjligen även av människorna i hennes lokalsamhälle. Den viktigaste upprättelsen tror jag ändå behövdes från hennes man. Att han förstod att detta var något som hon gjorde som ung och ogift, men att hon inte skulle få för sig att göra detta som gift.

Ytterligare en intressant vinkling på detta fall var när Erik hade samlag med henne under hennes tid som piga? Var det före eller efter den första gången Margareta och hennes blivande man Anders hade lägersmål under hösten 1659 – våren 1660, som det stod att läsa i de tidigare protokollen? Var det fråga om ett renodlat svartsjukedrama som utspelade sig i domböckerna i Sjuhundra härad? Var Erik och Anders rivaler som tävlade om hennes gunst och båda lägrade henne, vetandes eller ovetandes om den andra, men att den senare ändå gick så att säga, segrande ut striden efter ett eller flera års spirande kärlek och fysiska attraktion mellan Margareta och Anders. Även om dåtidens moral, lagar, seder och traditioner var helt annorlunda vår tid, så kunde de ändå inte rå på och helt döda den mänskliga, biologiska och fysiologiska drivna kärleken eller sexualiteten. Fallet skapar många frågor.

5.3 Släktskap

Fall 6 – Lars Eriksson och Kerstin Jonsdotter

14-15/5 1669

”Samma dag anklagade Kronans befallningsman Magnus Andersson drängen Lars Eriksson i Alby för ”frändsämjospjäll” med sin morbroders dotter under äktenskaps loven. Lars Eriksson framställdes för rätten och tillspordes vad han hade att svara härtill. Han beklagade med gråtandes tårar denna begångna synd och omtalade som följer, att han begynt ”befria” sin morbroders dotter, Kerstin Jonsdotter, och hade tänkt ingå äktenskap med henne, men blev förvägrad detta av predikoämbetet. På Kerstin Jonsdotters, som nu ligger i barnsäng, vägnar, framträdde Olof Eriksson och vittnade som ovan sagts, och anhöll ödmjukast att rätten ville moderera denna deras begångna stora synd och begärde att det måtte tillåtas dem att ingå äktenskap. Resolverades och fälldes Lars Eriksson och Kerstin Jonsdotter var om sig att böta 80 daler silvermynt enligt den andra punkten i straffordningen, men då Lars Eriksson inte hade något att plikta med dömdes han till häradsflykt i ett år (förvisning från häradet). För dessa personer gick befallningsman Magnus Andersson och Olof Eriksson i borgen. Vad deras ödmjuka begäran till att ingå äktenskap vidkommer, vill denna ringa rätten ödmjukast remittera till Kungl Hovrätten till deras nådiga betänkande och omdöme, helst som hela allmogen beder för dessa fattiga personer för deras fattigdoms skull.”⁹⁹

I detta fall framträdde ett av få noterade drag av ånger för ett brott. Lars Eriksson grät i rätten när han berättade om vad han har gjort. Han erkände brottet och menade att hans avsikt var att gifta sig med Kerstin Jonsdotter, men att kyrkan hade satt stopp för detta. Jag kan tänka mig att det är deras släktskap som står i vägen för detta, då de var kusiner. De hade, trots detta, haft umgänge och enligt noteringarna väntade Kerstin deras barn. I protokollet gick det även att läsa att Lars inte hade pengar att betala de böter han dömdes till, 80 daler silvermynt, och blev istället förvisad från häradet i ett år. Han tvingades alltså flytta från trakten och hålla sig undan i ett år, men efter det tilläts han att komma tillbaka. Frågan om deras önskan att ingå äktenskap med

---

⁹⁹ Siuhundra härad domböcker 1660-1670 (1997) s. 93-94

varandra remitterar Sjuhundra häradsting till hovrätten, som hade etablerats 1614. Det gick även att läsa att många stödde parets önskan att få gifta sig, och två namngivna män – varav den ena är befallningsman, alltså en av kungens fogdar och som går i borgen för dem, vilket gör det hela mer anmärkningsvärt. I protokollsnoteringens sista rader framgick det hur fattiga dessa människor var, eftersom hela allmogen bad för dessa fattiga människor och för deras fattigdoms skull. Vad som hände med dessa två stod inte i domböckerna. Ingen av dem fanns med före eller efter denna notering. Kom Lars tillbaka till häradet efter ett år? Och vad hände med Kerstin? Fick de gifta sig med varandra?

Olof Eriksson, som gick in och talade för att de bör få gifta sig, väckte några frågor hos mig, vem var han och vilket var hans syfte till att göra så? Var det en släkting till Lars? Den slutsatsen vågar jag mig inte på att dra eftersom att namnet Eriksson är väldigt vanligt vid denna tid.

Fall 7 – Hans Simonsson och Karin (Simonsdotter)

Följande två noteringar i protokollen väckte min nyfikenhet. I detta fall omnämns Hans Simonsson och hans syster Karin misstänktes för umgänge med varandra. Noterbart är att inget vittnesmål från de både syskonen fanns nedtecknade i protokollet utan tinget lyssnade till vittnen, som både styrkte syskonens sak men även de som anklagade dem för umgänge.

29/1 1651

”Upptogs åter Hans Simonssons i Fixbyles sak. Hans hade beskyllts för umgänge med sin syster Karin. Tillspordes Oloff Björssons hustru i Råbytorp, hustru Anna Erichsdotter, om hennes bekännelse i sockenstugan, som kyrkoherde H:r Nils¹⁰⁰ hade tillskrivit Lars Larsson i Mörby om. Härtill nekade Anna och sade att drängen Lasse/som hade rymt/ först hade beryktat dem (för detta) och sagt sig vilja ”sättia taal på them”. Efter skarp förmaning bekände hon det förra och sade att det skedde på gården. Hans bekände att han slog Barbro, men sade sig inte minnas att hon hade sagt¹⁰¹ det. Rasmus soldat och hans hustru berättade att de hade varit boende hos dem i åtta år och aldrig förnummit något olovligt mellan dem. Rasmus nekade

---

¹⁰⁰ Nils Henrici Kempe i Esterna och Fasta pastorat (Nils Sundelius egna kommentarer i boken)

¹⁰¹ Sannolikt saknas här någon mening, ty protokollet förefaller olust. (Nils Sundelius egna kommentarer i boken)

*bestämt till det Oloff Biörsson berättade om honom på sista tinget. Hustru Anna nekade att hon någonsin hade sagt sig veta någon person, mycket mindre tre personer, som skulle ha sett deras samlego, vilket dock hennes man på förra tingen berättade om henne, men han är nu död. Michell Pålack och hans son samt Karin och drängen Lasse/som nu sades vara borta/ voro inte tillstädes och skola hit ställas till nästa ting.*¹⁰²

Först vill jag poängtera att det stod i inledningen av denna text att han varit i tinget tidigare gällande detta men jag fann ingen sådan notering. Var det så att de har stått åtalade vid ett annat ting för detta brott, eller hur kommer det sig att jag inte hittade några andra noteringen om detta? Har det funnits originalsidor gällande detta som försvunnit under historiens gång eller har de förstörts genom oaktsamhet? Jag tror dock inte det beror på att Sundelius har missat något i sina tolkningar av källan.

Hans Simonsson anklagades för umgänge med sin syster och det var Oloff Biörssons hustru Anna Erichsdotter som berättade detta för kyrkoherden, som i sin tur skrev om det till en annan man i byn. Vid den här tiden uppmanades människorna i byarna av kyrkan, att observera, notera och anmäla sådant till kyrkan och tinget, som kunde kopplas till olika former av äktenskapsbrott. Och så skedde alltså i detta fall. Hustrun Anna nekade först till det hon tidigare berättade för kyrkoherden, men efter stark påverkan från tinget antar jag, berättade hon återigen att något hade hänt mellan syskonen på gården. Det gick att utläsa att hennes man Oloff vid tidigare ting hade berättat att hon hade sett något mellan syskonen, men vid detta ting föreföll Oloff vara död. Tinget stannade inte vid detta erkännande utan kallade in en före detta inneboende hos Hans Simonsson, soldat Rasmus och hans hustru, som berättade att de aldrig sett något olagligt mellan syskonen.

Jag fann det intressant att de inte enbart gick på det första vittnesmålet, utan gick vidare med vittnen som talade även för syskonens sak. Det refererades även till drängen Lasse, som verkade ha lämnat bygden, som hade gjort grova uttalanden gällande vad som eventuellt föregått mellan syskonen. Tinget stannade inte heller vid detta utan kallade in fler personer till nästa ting.

15/9 1651

”Hades åter för rätten Hans Simonsson i Fixbyle, som beskyllts för lägersmål med sin syster Karin. Oloff Biörssons hustru, som var upphovet till tilltalet, var icke

---

¹⁰² *Sjuhundra härad domböcker 1601-1651* (1984) s. 104-105

*tillstädes, varför hon sakfällades till böter 3 mark. (Fr) Efter noga övervägande i saken kunde häradsrätten icke fälla Hans och Karin utan friade dem, eftersom det inte fanns någon som kunde tillvita dem gärningen, utan det var löst och ogrundat tal som lösa människor 'uppspunnit'.*¹⁰³

På hösten samma år, 1651, togs fallet återigen upp, men denna gång var inte Oloff Biörssons hustru närvarande. Trots att hon vid tingsprotokollet vid förra tillfället nämndes vid namn, noterades hon nu enbart som hustru till Oloff Biörsson. Med tanke på noteringen vid förra protokollet, där man kunde tolka som att Oloff var död, var det märkligt att hon inte vid detta ting benämndes som änka. Hade hon flyttat från socknen? Hade hon ett sorgeår om det nu var så att hennes make hade dött? Ingen av de andra som uppmanades att infinna sig vid detta ting var närvarande, men det skrevs inte något om att de dömdes till böter för att de uteblev från tinget, vilket annars var väldigt vanligt. Den enda som tilldömds det var hustrun Anna.

Med tanke på att Gamla Testamentet var vägledande i sådana frågor och tinget uppenbarligen har använt sig av dessa texter förut, var det förvånande att de inte gjorde så även i detta fall. I 3:e Mosebok gick det att läsa vad som händer om man ligger med sin syster, då skulle man straffas med döden. Vidare i samma kapitel går det att läsa att:

”Om någon tar till hustru sin syster, sin faders dotter eller sin moders dotter, och ser hennes blygd och hon ser hans blygd, så är det en skamlig gärning, och de skall utrotas inför sitt folks ögon. Han har blottat sin systers blygd och han bär på missgärning”
3Mos20:17

Om tinget följde Bibelns ord borde båda syskonen blivit dömda till döden, men det skedde alltså inte. Orsaken, tror jag, berodde på att kvinnan som låg bakom denna anklagelse inte var på plats på tinget den andra gången, och kunde således inte vittna och berätta om vad hon hade sett. Rätten kom så småningom fram till, efter noga övervägande, att de inte kunde döma syskonen för något brott eftersom det var rykten och elakt skvaller. Vad som hände med syskonen sedan hade varit intressant att läsa om, liksom att veta vad som egentligen var sant? Och vad hände med Oloff Biörssons hustru? Varför dök hon inte upp i rätten och vittnade? Hade hon blivit skrämmd till tystnad eller insåg hon att hennes vittnesmål inte skulle stå sig på tinget? Vid det tidigare tinget samma år, erkände hon att hon hade sett något men först efter skarpa förmaningar. Kanske var hon rädd att bli tvingad att erkänna mer än det hon hade gjort tidigare? Hon var säkerligen väl medveten om vilket typ av straff som skulle delas ut till syskonen, om

---

¹⁰³ *Sjuhundra härad domböcker 1601-1651* (1984) s. 112

de fanns skyldiga för anklagelserna. Kan det ha varit en anledning till att hon inte var närvarande denna gång? När jag läste vidare i domböckerna hittade jag ingen mer notering om Anna Erichsdotter eller syskonen Hans och Karin påstådda förehavanden. Den enda noteringen som fanns var att Hans Simonsson stämdes av länsmannen och dömdes den 7/6 1651 till 3 mark i böter. Orsaken till den stämningen står dock inte i domboken.

I detta fall, till skillnad från tidigare där det varit pang, bom och döden, verkade tinget försöka upprätthålla eller börja tillämpa en viss rättssäkerhet. Att försöka undvika, vad vi idag skulle kalla för summariska rättegångar, utan istället försökte de få en helhetsbild av fallet. Som jag skrev tidigare var det märkligt att det inte fanns noterat om något vittnesmål från varken Karin eller Hans, vilket borde ha funnits med. Hade de ens blivit tillfrågade om vad som hade hänt? Enligt noteringarna i protokollet verkade inte ens Karin varit närvarande i tinget och det är så klart också anmärkningsvärt. Var det så att hon skämdes över vad hon var misstänkt för och inte ville gå dit och höra andra berätta om sina misstankar gentemot henne och hennes bror?

I slutet på den första protokollsnoteringen stod det att hon kallats till nästa ting, men i det andra protokollet fanns ingen notis om huruvida hon var där eller inte. I detta fall läggs mest fokus på vittnena och deras anklagelser, och inte lika mycket på Hans och Karin.

5.4 Äktenskapsbrott – olika straff

Som jag tidigare nämnt var kyrkans ställning stark och den ansåg att äktenskapet var en okränkbar institution som inte skulle smutsas ner med olika former av äktenskapsbrott. Skilsmässa var på denna tid nästintill otänkbart, och i de fall när barn blev till utanför äktenskapet, valde många kvinnor att föda barnet i smyg och sedan döda det. Det var något som kyrkan tyckte väldigt illa om, och om kvinnan åtalades för detta blev straffen hårda och ofta med dödlig utgång. Bibeln och framför allt moseböckerna, var en stor vägledning i dessa fall och både tingen och kyrkan hänvisade till Mose lag, som blev ett rättesnöre att följa. I Sjuhundra härad har jag funnit flera exempel på äktenskapsbrott och hur de anklagade straffades för sina brott. Jag har valt ut dessa fyra fall som jag ansåg vara representativa utifrån mina frågeställningar.

Fall 8: Per Andersson och Maria Persdotter

28/2 1642

”Ställdes inför rätten en gift karl, Per Andersson i Norrby och Skederid socken, samt en löskona¹⁰⁴, Maria Persdotter benämnd, vilka genom satans ingivelse och eget ont begär har haft lägersmål¹⁰⁵ tillsammans och således genom hordom avlat barn, vilket strax efter kristnandet blev dött. Alldenstund denna grova gärning var uppenbar och av dem erkänts, dömdes de efter Guds lag Lev 20 till döden.”¹⁰⁶

Den gifte Per Andersson och löskonan Maria Persdotter dömdes till döden för att de haft samlag och fått ett gemensamt barn, som dessvärre dog en kort tid efter dopet. Detta barn hade avlats utanför äktenskapet eftersom Per var gift, vilket gjorde att Pers hustrus heder och ära svärtades ner då hennes man hade samlag löskonan Maria Persdotter. Båda erkände brottet och genom att läsa tingets beskrivning av brottet kan man förstå hur allvarligt lokalsamhället såg på detta. Då en gift man var otrogen och skaffade barn utanför äktenskapet sågs det inte med blida ögon av någon. Att sedan barnet dör kunde eventuellt vara någon form av strafflindring för dem båda, men icke. Eftersom båda har erkänt brottet dömdes de efter gamla testamentets lagar i 3 Mosebok 20 kap:10 där följande står att läsa:

”Om någon begår äktenskapsbrott med en annan mans hustru, om han begår äktenskapsbrott med sin nästas hustru, så skall de straffas med döden, både mannen och kvinnan som har begått äktenskapsbrottet” 3Mos:20:10

Vid denna tid var Bibeln och gamla testamentet en del av tingets rättesnöre, eftersom från år 1608 var Mose lag en giltig lag vid sidan om landslagarna, vilket tinget använde sig av i detta fall. Vid sådana fall gav gamla testamentet en tydlig vägledning hur tinget skulle döma, och med tanke på kyrkans påverkan i samhället och således även i häradstinget, följde tinget Guds lag.

---

¹⁰⁴ Lös kvinna, sköka.

¹⁰⁵ Samlag

¹⁰⁶ *Sjuhundra härad domböcker 1601-1651* (1984) s. 75

Fall 9: Anders Pedersson och Margareta N:dotter

9/6 1648

”Ställdes inför rätten Anders Pedersson i Norrby, en gift karl, som anklagades för (att ha) bedrivit hor med en löskona Margareta N:dotter, vilken nu var borta. Anders bekände och dömdes från livet enligt Lev:20.”¹⁰⁷

Intressant för denna notering i tingsprotokollet var att den anklagade löskonan Margareta inte verkar vara på plats i tinget. Det framgick inte heller varför hon inte var på plats, kan hon vara död eller hade hon flyttat från häradet? Hon var garanterat väl införstådd med vilket straff hon riskerade att få om hon infann sig vid tinget, och har eventuellt valt att hålla sig undan. Den anklagade gifte mannen, Anders Pedersson, infann sig dock och dömdes till döden, och återigen refererades det till gamla testamentets tredje Mosebok, precis som i ovan nämnda fall. Det var en väldigt kort notering i tingsprotokollet, med tanke på det grymma straff som delades ut. Nämndemännen såg det troligen som ett solklart fall där döden var det enda tänkbara straffet. Det tillkallades inga vittnen och Anders erbjöds inte heller att svära sig fri genom en sex- eller tolvmannaed¹⁰⁸, som kunde förekomma i vissa fall. Han erkände brottet och dömdes till döden.

Fall 10: Anders Oloffsson och Anna Knutzdotter

9/6 1649

”Samma dag för rätten Anders Oloffsson i Tjären och Esterna socken, gift karl, och Anna Knutzdotter sammastädes, löskona*, och anklagades för hor, som de bägge erkände. De dömdes bägge från livet enl Lev 20 Cap.”¹⁰⁹

Vid detta fall var båda parterna på plats i tinget och båda erkände gärningen och dömdes till döden, med återigen samma hänvisning till ovannämnda del av 3:e Mosebok som behandlade äktenskapsbrott. Värt att notera vid både detta och fallet ovan där enbart mannen var på plats i tinget, var att samma nämndemän tjänstgjorde vid tinget. Fallen togs upp åren efter varandra i

---

¹⁰⁷ *Siuhundra härad domböcker 1601-1651* (1984) s. 93

¹⁰⁸ En sex-eller tolvmannaed innebar att den som stod åtalad för ett brott kunde sammankalla antingen sex eller tolv män som svor en ed och kunde intyga på den åtalade var oskyldig.

¹⁰⁹ *Siuhundra härad domböcker 1601-1651* (1984) s. 98

tinget och det var vanligt att nämnden förblev densamma under flera år. Även här var stycket i protokollet väldigt kort och informationen var knapphändig. Även här ansåg troligen nämnden att det endast fanns ett sätt att behandla ärendet på – att båda döms till döden.

Fall 11: Maria i Darsgårde, Per Persson och Carin Michelsdotter

15/2 1667

”Samma dag androg hustru Maria i Darsgårde huru som hennes man Per Persson belägrat en piga Carin Michelsdotter, vilket lägersmål de, både närvarande, tillstodo, varför de sakfölldes, han efter straffordinationen att böta 80 daler och hon sina 40 daler silvermynt.”¹¹⁰

Per Persson och Carin Michelsdotter anklagades för lägersmål av Pers hustru Maria och båda erkände. Det framgick av texten att Per var gift eftersom det var hans hustru som berättade för tinget vad som hade hänt. Med tanke på vad straffet blev för samma brott tidigare, förvånar det mig att dessa två enbart döms till böter. Förvisso för tiden höga böter men ändock. De båda undkom dödsstraff och ingen hänvisning till 3:e Mosebok eller Bibeln fanns. Orsaken till detta var drottning Kristinas lag från år 1653, som sade att de båda inte dömdes till döden utan enbart dömdes till att betala höga böter. Hennes tillägg till lagen innebar att även de lägre rättsinstanserna kunde utdöma mildare domar, något som enbart hovrätterna och kungen kunnat göra tidigare. Per Persson hade väldigt tur att brottet begicks just 1667 eftersom att drottning Kristinas lag gällde då, men enbart fram till början av 1670-talet, då kung Karl XI tog tillbaka möjligheten för häradstingen att förmildra domar. Han ansåg att endast han, i egenskap av kung, skulle ha möjligheten att göra detta.

Ytterligare en orsak till detta kan vara att under 1600-talets andra hälft tog tinget ibland hänsyn till mannens roll som familjeförsörjare och utdömde sällan dödsstraff utan omvandlade istället det till höga böter, men i protokollet fanns ingen notering om detta. Hela notisen är ganska knapphändig och beskrev inte hur tinget resonerade vid domslutet. Värt att notera är att bara 18 år tidigare hade både Per och Carin blivit dömda till döden eftersom de begick och erkände äktenskapsbrott, och enligt Mose lag var straffet döden. Hade det utvecklats en ny samhällsmoral tack var drottning Kristinas tillägg till lagen? Hade det börjat bli mer liberalt i

---

¹¹⁰ *Sjuhundra härad domböcker 1660-1670* (1997) s. 56

samhället? Hade kyrkans tunga slägga tappat i vikt och vägde tinget istället in de sociala förhållanden och tog hänsyn till dessa?

Men jag tycks ana nya vindar som blåser, och att synen på äktenskapsbrottets tyngd kanske har minskat något eller att hänsynen till Per som förmodad familjefader var större då än tidigare. Det verkar som att det fanns en tanke på hur hans familj ska klara sig utan fadern, och vad skulle hända med dem? Eller berodde det på dem som satt på tinget, och hur just de som individer såg på detta brott. I detta fall var det hustrun till Per som kom till tinget och anklagade sin man för otrohet. Detta visar, menar jag, att kvinnan försökte göra sin röst hörd även inom rättsväsendet. Maria föreföll att vara en modig kvinna som vågade ta upp detta fall på tinget, inför de andra i lokalsamhället och berättade vad hennes man hade gjort. I många andra fall hade kanske kvinnan tigit och bitit ihop, men Maria ville ha upprättelse på tinget, kanske för att låta socknen veta att hon visste om vad som hade hänt och ville få upprättelse för just det. Hon ville kanske också lägga över skammen och skulden på sin man där den borde ligga, istället för att hon tingades lyssna till eventuellt skvaller i lokalsamhället om vad som hade hänt. Precis som idag sprider sig sådana saker som otrohet snabbt. Genom att ta upp sådant på tinget, var det ett bra sätt att få stopp på rykten och elakt skvaller.

5.5 Ärekränkningar

Fall 12: Rasmus i Tutteboda och Erich Larsson

17/9 1645

”Rasmus i Tutteboda kärade till Erich Larsson i Ledinge för att han tagit upp kläderna på hans hustru och slagit henne ”en stor hop med hugg” på hennes bara kropp med sin vänstra sko, ”henne till dess större wanähra efter den gemeena troon”. Erich kunde inte neka till detta, och emedan han överfallit och så skamligen trakterat en annan mans hustru i hennes hus, /visserligen av ”brådhom skillnad”/ * sakfälldes han att böta 40 mark och att i förlikning ge henne 10 daler kopparmynt.”¹¹¹

---

¹¹¹ Siuhundra härad domböcker 1601-1651 (1984) s. 83

Rasmus i Tutteboda kom till rätten och anklagade Erich Larsson i Ledinge för att ha vanärat hans hustru genom att ha dragit upp hennes kläder och slagit henne med sin vänstra sko. Det refererades till deras gemensamma tro, som man får anta är kristendomen, och att dra upp kläderna på någon annans hustru var inte acceptabelt. Kristendomen och kyrkan var vid denna tid en stark kraft i samhället, dit människorna sökte sig vilket gjorde att kyrkan och dess värderingar hade stor inverkan på människorna, som lyssnade och följde Guds ord. Jag kan bara anta att vid denna tid var nakenhet något mycket hemligt, och att makar knappt såg varandra utan kläder. Och nu kom en man och drog upp en annan mans hustrus kläder, vilket måste ha väckt stor uppståndelse, ilska och en vilja, en önskan eller krav på att gärningsmannen skulle straffas för detta. Dessutom skedde detta i hennes eget hem, som uppenbarligen gjorde brottet än värre då det poängteras i protokollet. Trots att tinget poängterade att hon blivit vanärad, och med tanke på böternas storlek nämndes inte hustrun vid namn utan enbart refererades till som hustrun till Rasmus i Tutteboda. Var det för att skydda henne eller handlade det om en patriarkal ordning för att förminska henne? I andra fall omnämndes kvinnor vid namn, även fast de står lägre ner på den sociala stegen och arbetar exempelvis som pigor.

Ytterligare värt att notera var att Rasmus inte hade något nedtecknat efternamn i domboken, något som de flesta hade vid denna tid, vilket kan ha sin förklaring i vem som var skrivaren på tinget vid detta tillfälle. Det var enbart vid ett fåtal tillfällen som män och kvinnor enbart nämndes vid förnamn och eventuell hemvist. Vid sådana tillfällen benämndes personen som piga eller dräng, vilket gav bild av deras sociala status. Kan det ha varit så att Rasmus inte hade så hög social status i byn, utan tillhörde de som stod längre ner på den sociala stegen, men att han ändå valde att gå till tinget och anklaga Erich Larsson för detta brott. Vidare stod det inget om eventuella vittnen till händelsen, men Erich erkände brottet och dömdes till 40 mark i böter, och därutöver förlikning där han skulle betala 10 daler kopparmynt till Rasmus hustru. Det var ett förhållandevis högt bötesbelopp för detta brott, och detta tolkar jag som att tinget såg allvarligt på det som hade inträffat. Min slutsats är att kvinnans heder uppenbart har kränkts av en annan man i hennes eget hem, och att hade det varit hennes egen man hade hon, inte i laglig mening, blivit kränkt.

Året efter fanns en notering i domboken, 25/2 1649, om att Erich inte hade betalat böterna till Rasmus hustru, som då benämndes vid sitt namn, Walborgh. Istället tilläts hon behålla säd och halm som hon fått via länsman som kompensation, eftersom att Erich vägrade betala böterna.

5.6 Skvaller

Skvaller har förekommit i alla tider och således även på 1600-talet. En familjs och främst en mans, heder var viktigt och hade stor betydelse. Genom att sprida osanningar om andra människor, sattes deras heder och ära på spel. Fanns det någon sanningshalt i de rykten som spreds och vem låg bakom ryktesspridningen? Nedan finns exempel på när ryktesspridning och skvaller nådde ända fram till tingen och där domar delades ut till de inblandade. Det fanns självklart fler exempel än dessa i domböckerna, men dessa valde jag ut som goda exempel.

Fall 13: Mats Mårtensson och Mats Nilsson

19/1 1666

”Mats Mårtensson och Mats Nilsson bötar vardera sina 3 daler silvermynt för det skvaller, som de har fört på Erik Sigfridsson i Syninge.”¹¹²

Fall 14: Erik Ingemundsson och Johan Matsson

15/2 1667

”Erik Ingemundsson i Darsgärde och Johan Matsson i Frihamra bötar vardera 3 daler för skvaller, och sattes vite 2 riksdaler dem emellan.”¹¹³

Dessa två, relativt korta, notiser i protokollet berättade om hur dessa män skvallrade och talade illa om varandra. I den första nämndes två män vid namn, Mats Mårtensson och Mats Nilsson och de skvallrade om Erik Sigfridsson. Det stod ingenting om vad skvallret handlade om, hur många som visste om det, men detta tog tinget på allvar och dömde de två männen till böter. Tinget ansåg att Eriks heder och ära hade kränkts i och med att dessa två hade skvallrat om honom. Som jag skrivit tidigare var det mest effektiva sättet att få stopp på skvaller, att ta upp fallet på tinget. Då fick den som blivit utsatt för skvallret chansen att rentvå sitt namn och de som skvallrade blev dömda. Jag hittade inga ytterligare noteringar gällande Mats Mårtensson

---

¹¹² *Sjuhundra härad domböcker 1660-1670* (1997) s.45

¹¹³ *Sjuhundra härad domböcker 1660-1670* (1997) s.57

men om Mats Nilsson hittade jag dock två, men jag är inte säker på att det var samme Mats Nilsson som i detta fall då namnet var vanligt förekommande. De brott som den andre Mats Nilsson dömdes för, var frånvaro vid tinget samt okvädesord till en mjölnare och de brotten ledde till böter.

Den andra noteringen rörde återigen två män som hade skvallrat om varandra, Erik Ingemundsson och Johan Matsson, där de båda dömdes till lika mycket böter, 3 daler samt 2 riksdaler i vite. Just att de döms till ett vite, fångade min uppmärksamhet. Det förekom sällan högre summor som omfattar riksdaler eftersom daler och daler silvermynt var mer vanligt förekommande. Men uppenbarligen ansåg tinget att skvallret var av sådan art, att det krävdes ett högre bötesbelopp i form av vite. Det var få noteringar gällande vite i domböckerna, men att skvaller kunde skada en mans rykte betonar tinget och utdömde böter. Själva bötesbeloppet på 3 daler var inte jättehögt, men skulle möjligen fungera som en markering att skvaller inte borde förekomma. Erik och Johan gick olika framtider till mötes. Det fanns inga fler noteringar om Johan men däremot betydligt fler om Erik. Han åtalades och dömdes till böter vid tre olika tillfällen, för belägring av unga kvinnor, hor och lägersmål. I de fall han åtalades för, hävdade han för tinget att han hade som avsikt att gifta sig med kvinnorna i fråga.

Båda dessa fall väckte min nyfikenhet och jag hade gärna velat få mer information om vad skvallret handlade om. Hur många var inblandade i detta och var det många som tog skada av vad som sades i skvallret? Samt vad som låg bakom att det skvallrades om just dessa personer? Och de som skvallrade, hade de någon dold agenda och skäl till att de skvallrade om dessa personer? Och vad hände efter att fallet tagits upp på tinget? Stannade allt skvaller av med en gång eller låg det fortfarande lite tissel och tassel i lokalsamhället? Eller blev rättegången på tinget något nytt att skvallra om?

5.7 Sammanfattande tabell av mina utvalda fall

Nedan finns en sammanfattande tabell över mina utvalda fall, där jag presenterar parterna i målen, deras civilstånd, vilket brott de har begått samt vilka straff som delades ut.

	År	Parter i målet	Civilstånd	Brott	Straff
Fall 1	1665	Bengt Andersson	Ogift	Lönskaläge ¹¹⁴	20 daler silvermynt
		Britta Matsdotter	Ogift	Lönskaläge	40 daler silvermynt
Fall 2	1665	Per Michelsson	Ogift	Lägersmål ¹¹⁵	20 daler +en ko till barnets uppfostran
		Annika Andersson	Ogift	Lägersmål	40 daler silvermynt
Fall 3	1662	Anders Jonsson	Ogift	Lägersmål	40 daler silvermynt + 20 daler silvermynt för henne
		Elisabeth Persdotter	Ogift	Lägersmål	Friad
Fall 4	1662	Erik Tomasson	Ogift	Lägersmål	40 daler silvermynt
		Gertrud Blasiusdotter	Ogift	Lägersmål	Friad
Fall 5	1666	Erik Andersson	Ogift	Belägring ¹¹⁶ av Margareta	40 daler
		Margareta Larsdotter	Ogift vid belägringen men sedan gift	Belägrad av Erik	Friad
Fall 6	1669	Lars Eriksson	Ogift	Frändsämjospjäll ¹¹⁷	80 daler. Kunde ej betala och blev förvisad i ett år.
		Kerstin Jonsdotter	Ogift	Frändsämjospjäll	80 daler
Fall 7	1651	Hans Simonsson	Ogift	Misstänkt för umgänge med sin syster	Friad

¹¹⁴ Lönskaläge = olovligt könsomgång mellan ogifta personer

¹¹⁵ Lägersmål = samlag

¹¹⁶ Belägra = lägga, ha samlag

¹¹⁷ Frändsämjospjäll = lägersmål i förbjudna led

		Karin	Ogift	Misstänkt för umgänge med sin bror	Friad
Fall 8	1642	Per Andersson	Gift	Lägersmål	Dömd till döden
		Maria Persdotter	Löskona	Lägersmål	Dömd till döden
Fall 9	1648	Anders Pedersson	Gift	Lägersmål	Dömd till döden
		Margareta N:dotter	Löskona	Lägersmål	Ej närvarande vid tinget
Fall 10	1649	Anders Oloffsson	Gift	Hor ¹¹⁸	Dömd till döden
		Anna Knutzdotter	Löskona	Hor	Dömd till döden
Fall 11	1667	Per Persson	Gift	Lägersmål	80 daler
		Carin Michelsdotter	Ogift piga	Lägersmål	40 daler
Fall 12	1645	Erich Larsson	Okänt	Vanära	40 mark + 10 daler kopparmynt till Rasmus hustru
Fall 13	1666	Mats Mårtensson	-	Skvaller	3 daler silvermynt
		Mats Nilsson	-	Skvaller	3 daler silvermynt
Fall 14	1667	Erik Ingemundsson	-	Skvaller	3 daler + 2 riksdaler i vite
		Johan Matsson	-	Skvaller	3 daler + 2 riksdaler i vite

¹¹⁸ Hor = äktenskapsbrott, otukt

6. Sammanfattning och slutdiskussion

Jag har analyserat heder och ära bland män och kvinnor under 1600-talet genom att undersöka brott som inbegriper heder och ära i domböckerna för Sjuhundra härads socken mellan åren 1601-1651 och 1660-1670.

1. Hur såg tinget på äktenskaps- och sexualbrott? Vilka straff utfärdades för dessa brott, och hur straffades män respektive kvinnor?

Äktenskaps- och sexualbrott var vanligt förekommande på tinget under 1600-talet, och lokalsamhällets syn på äktenskapsbrott var hård. Enligt Taussi Sjöberg drabbades inte enbart make och maka av otroheten, utan hela den äktenskapliga institutionen skadades samt att otroheten väckte Guds vrede. Kyrkans syn på äktenskapet var sträng och den ansåg att all sexuell aktivitet skulle ske inom äktenskapet, vilket gjorde att alla typer av sexuella aktiviteter utanför äktenskapet kriminaliserades, och straffades med höga böter samt skam- eller dödsstraff. År 1608 införde Karl IX den mosaiska rätten i svensk lag, vilket ledde till att äktenskapsbrott gav dödsstraff för båda parter. Detta gav domboken flera exempel på och jag har valt ut tre fall mellan åren 1642-1649, benämnda fall 8, 9 och 10, där en gift man haft lägersmål med en ogift kvinna, vilket resulterade i att båda dömdes till döden. I samtliga noteringar i domboken för dessa tre fall fanns hänvisningar till Guds lag och 3Mos:20:10 (Lev:20), som sa att äktenskapsbrott skulle straffas med döden.

I fall 8 från år 1642, erkände både Per Andersson och Maria Persdotter sina brott. Det framgick även av dombokens protokoll att hon dessutom fött deras gemensamma barn, men att barnet dog efter dopet. De båda dömdes således till döden. Detta bekräftar Taussi Sjöbergs tes när hon skriver att sexualbrott straffades med döden. Vidare skriver hon att kvinnans heder och ära samt sociala status i lokalsamhället föll och hon tvingades utstå olika former av skamstraff. Dessa kvinnor fick ofta benämningen löskona eller kvinnfolk i lokalsamhället vilket också noterades i tingets protokoll. Detta går att läsa i domboken då just Maria Persdotter tillskrivs epitetet löskona. Då är det lätt att tänka att det inte är första gången hon framträder på tinget.

I fall 9 från år 1648, var det endast Anders Pedersson som var på plats vid tinget medan Margareta N:dotter, enligt protokollet, var frånvarande. Det var endast Anders som erkände och han dömdes till döden. Något straff för Margareta hittade jag inte, men om hon infunnit sig på tinget hade även hon blivit dömd till döden enligt dåtidens lagar. Frågorna kring Margareta blev

följaktligen många, exempelvis om hon frivilligt höll sig undan eller om hon hade flyttat. Med tanke på att bara Anders var närvarande var det förvånande att inget vittne kallades till rätten angående detta brott eller att Anders försökte svära sig fri med stöd av en tolvmannaed.

I fall 10 från år 1649, erkände både Anders Oloffsson och Anna Knutzdotter sina brott och båda var närvarande vid tinget och båda dömdes till döden. Vid samtliga tre fall, 8, 9 och 10, var noteringarna väldigt korta och knapphändiga. Det fanns andra exempel i domboken där det framgår att det förekom diskussioner och överläggningar kring de fallen som togs upp, vittnen kallades in och den åtalade erbjöds en tolvmannaed. Men i fall 8, 9 och 10 verkade tinget vara rörande överens om att brottet som de åtalade hade begått, utan pardon skulle bestraffas med döden. Detta skriver Taussi Sjöberg om, att synen på äktenskaps- och sexualbrott var allvarlig och tinget dömde båda till döden vilket ovanstående fall är exempel på. Det ansågs troligtvis vara onödigt att ens diskutera fallet mer ingående att döma av den korta protokollsnoteringen. I fall 9, där Margareta uteblev, anser jag att det borde legat till grund för någon form av diskussion mellan nämndemännen men utifrån dombokens protokoll blev det inte så. Detta anser jag visar på hur kategoriskt tinget och lokalsamhället såg på äktenskapsbrott under mitten av 1600-talet och att tingen verkligen använde sig av den mosaiska rätten. För nämnden fanns det bara ett straff för ett sådan allvarligt och med den tidens syn, ett fruktansvärt brott, nämligen döden.

Ett fall som sticker ut är fall 11 från år 1667, där Per Perssons hustru Maria i Darsgårde, kommer till tinget och anklagade sin man för äktenskapsbrott med pigan Carin Michelsdotter. Både Per och Carin erkände brottet och båda dömdes till höga böter. Året då detta fall togs upp är 1667, vilket gjorde att drottning Kristinas lag från 1653 möjliggjorde för rätten att döma mildare domar vid äktenskapsbrott. Österberg skriver att när drottning Kristinas lag kom blev det lättare för de lägre rättsinstanserna, som häradstingen, att döma mildare. Denna möjlighet plockades bort redan i början av 1670-talet av kung Karl XI, då han ansåg att enbart kungen skulle ha möjlighet att förmildra straffen. Så i det avseendet hade Per och Carin tur att brottet ägde rum just vid denna tid då drottning Kristinas lag var i bruk. Frågan väcks dock om hur väl människorna runt om i landet var bekanta med lagarna och framför allt de lagändringar som skedde. Visste Per och Carin om att dödsstraffet inte skulle bli aktuellt straff för deras brott? En annan viktig aspekt var att det var Pers hustru Maria som kom till tinget och åtalade sin man för äktenskapsbrott. Jag anser att det visade på att kvinnans trovärdighet ökade och att de lyssnade på henne, och hon blev tagen på allvar i tinget. Kanske hade hon blivit drabbad av elakt skvaller i lokalsamhället när det blev känt att hennes man varit otrogen med en piga, och

detta var hennes sätt att få upprättelse. Ofta blev tinget en plats dit människor kom för att rentvå sitt namn som svärtats ner på grund av elakt skvaller vilket domböckerna också har givit exempel på. Jag tycker att Maria var en modig kvinna som vågade komma till tinget och stå upp för sin sak. Det hade varit väldigt intressant att få veta vad som hände mellan makarna Per och Maria efter att de varit på tinget. Var Per mycket arg på sin hustru och fortsatte han vara otrogen eller fick de ett bättre äktenskap efter detta? Och vad hände med pigan Carin? Var hennes heder och ära så befläckt att hon inte längre kunde bo kvar i häradet och tvingades söka arbete som piga i ett annat härad? Eller arbetade hon kvar som om ingenting hade hänt?

Det fanns också exempel på sexualbrott mellan ogifta parter i domböckerna. Österberg skriver att om en ogift kvinna och en ogift man har sexuellt umgänge är det kvinnans ära som kränks och mannen som måste straffas för det. Fall 1-5 är exempel på när ogifta män och kvinnor har sexuellt umgänge och döms för detta på tinget.

I fall 1 från år 1665, hade Bengt Andersson och Britta Matsdotter, båda ogifta, haft sexuellt umgänge med varandra och det framgick av dombokens protokoll att Britta låtit sig belägras tidigare, och hon dömdes således till ett strängare straff, det dubbla jämfört med Bengt. Taussi Sjöberg skriver om detta, att om en kvinna har upprepat lägersmål (samlag) skall hon dömas till böter, kroppsplikt eller förvisning från häradet. Eftersom de båda är ogifta, dömdes de båda till höga böter och inte till döden, då de inte hade begått äktenskapsbrott. Synen på sexualbrott var fortsatt sträng, eftersom all sexualitet skulle ske inom äktenskapet. Denna stränghet märks just genom att de dömdes till höga bötesbelopp.

I fall 2 från år 1665, hade ogifte Per Michelsson och ogifta Annika Andersson haft sexuellt umgänge, och även Annika hade låtit sig belägras tidigare, vilket gjorde att hon fick ett strängare straff, det vill säga högre böter. Även i detta fall dömdes hon till det dubbla bötesbeloppet jämfört med Per. I tillägg till bötesbeloppet skulle Per för barnets uppfostran även ge en ko eller dess värde, vilket bör tyda på att paret fick ett gemensamt barn. Med tanke på den stränga synen på utomäktenskapliga barn under denna tid är jag förvånad över att det inte har nämnts tydligare i protokollet, att deras sexuella umgänge ledde till att de fick ett gemensamt barn. Både Britta och Annika var således återfallsförbrytare och dömdes till högre böter jämfört med mannen.

I fall 3 från år 1662, och fall 4 från år 1662, har ogifta män och ogifta kvinnor haft sexuellt umgänge med varandra men i fall 3, mellan Anders och Elisabeth, blev straffet strängare för honom som tvingades böta 40 daler för egen del och 20 daler för hennes del. Min tolkning av detta är att hon undgick böter helt och det var han som betalade allt. I fall 4, mellan Erik och

Gertrud, tvingades Erik böta 40 daler silvermynt för lägersmålet och det står inget i protokollet att Gertrud dömdes till böter. Taussi Sjöberg menar att om en ogift kvinna hade sexuellt umgänge med en ogift man, var det hennes ära som blev kränkt och mannen straffades för detta, ofta genom höga böter. Om jag gör en jämförelse mellan dessa båda fall, 3 och 4, är det förvånande att Anders tvingades betala böter även för Elisabeth och totalt 60 daler silvermynt medan Erik enbart blir dömd att betala böter för sitt brott, 40 daler silvermynt. Vad hände med Gertrud? Jag tolkar detta som att tinget, av någon anledning, såg allvarigare på fall 3, men jag vet inte varför de gjorde så. Båda fallen beskrevs väldigt kortfattat i domböckerna och det framgick inte om någon av de deltagande parterna i fallen begått brott tidigare. Vid båda dessa fall, som togs upp vid samma ting, var det följaktligen samma nämndemän som var närvarande och utdömde straffet, vilket borde mynnat i samma straff i båda fallen.

I samtliga fall 1, 2, 3 och 4, var parterna ogifta och hade sexuellt umgänge, vilket inte var accepterat i lokalsamhället. Det var anledningen till att det togs upp på tinget. Människorna i lokalsamhället var ombedda att rapportera in allt misstänkt rörande äktenskaps- och sexualbrott till kyrkan vilket ofta ledde till stor ryktesspridning och misstänksamhet. Detta menar Österberg är en konsekvens av den interna sociala kontrollen. De ogifta kvinnorna dolde sina graviditeter då deras heder och ära sattes på spel om det uppdagades att hon födde ett utomäktenskapligt barn, vilket ledde till att flera kvinnor valde att döda sina nyfödda barn. Detta var enligt Taussi Sjöberg vanligt förekommande. Vidare menar Österberg att en kvinnas ära blev kränkt om hon hade sexuella förbindelser med en man eller om det fanns ett rykte i lokalsamhället som hävdade detta. Om kvinnans rykte blev skadat ansågs hon vara oärlig och var det svårt för henne att återfå sin ära. Det enda sättet att återfå äran var genom giftermål.

Konklusion: Synen på äktenskaps- och sexualbrott var sträng vilket märks i straffen som de åtalade dömdes till. Kyrkan hade mycket att säga till om, och delar av gamla testamentet användes som lagbok. Dödsstraff för äktenskapsbrott förekom men höga böter var vanligast för sexualbrott i Sjuhundra härad under den aktuella perioden.

2. Vilka andra brott - förutom äktenskaps- och sexualbrott - förekom, i vilka heder och ära var centrala delar i tingsprocessen?

Ett fall där heder och ära utgjorde en tydlig del men som inte har med äktenskaps- eller sexualbrott, var fall 12 från år 1645, där hustrun till Rasmus i Tutteboda blev förnedrad av Erich Larsson. Han hade lyft upp hennes kläder och slagit på hennes bara kropp med sin vänstra sko. I dombokens protokoll står det att hon blev vanärad av detta tilltag, och eftersom att detta skedde i hennes eget hem gjorde det saken än värre. Erich erkände och dömdes till 40 mark i böter samt att böta 10 daler kopparmynt, som skulle betalas direkt till Rasmus hustru. Detta brott ägde rum år 1645 och med tanke på kyrkans och statens syn på att all sexualitet skulle ske inom äktenskapet, kan jag inte tänka mig att nakenhet var vanligt förekommande mellan ogifta män och ogifta kvinnor. Sedan kan jag tänka mig att det fanns en viss blygsel gällande nakenhet även mellan gifta par. Men att en man, som inte var hennes make, lyfte upp hennes kläder och slog henne måste ha varit väldigt kränkande för henne. Och med tanke på det höga bötesbeloppet tyder det på att även tinget och lokalsamhället såg allvarligt på detta brott. Värt att notera var att Erich inte betalade böterna till henne utan hon fick istället säd och halm som kompensation för de uteblivna böterna. Taussi Sjöberg menar just detta, att en människas heder och ära skadades på grund av elaka rykten och skvaller och för att stätta stopp för det togs det till tinget. Där kunde den som utsatts för skvaller få chans att rentvå sitt namn inför hela lokalsamhället.

Andra fall som tog upp heder och ära, men som inte gällde äktenskaps- och sexualbrott var fallen 13 från år 1666 och fall 14 från år 1667, som handlade om skvaller. I fall 13 var det Mats Mårtensson och Mats Nilsson som skvallrade om Erik Sigfridsson och båda dömdes till böter, 3 daler silvermynt. Just den summan förekom oftast på tinget, vilket var ett relativt lågt bötesbelopp men det var ändå en dom på tinget. Skvallret hade en viktig funktion i lokalsamhället och människorna uppmanades att hålla koll på varandra och rapportera till exempelvis prästen om det förekom något annorlunda, vilket Sandén menar var en viktig del i den informella sociala kontrollen. Gällande detta fall väcks frågan om vad skvallret handlade om. Hade dessa två, Mats och Mats, något otalt med Erik som gjorde att de skvallrade om honom, som gjorde att hans heder och ära sattes på spel? I domboken fanns inga noteringar om något vittnesmål från exempelvis Erik själv om hur han upplevde skvallret och hur det påverkade honom. Tog folk avstånd från honom? Var skvallret så pass allvarligt att han inte kunde bo kvar? Jag hittade inte några fler noteringar om Erik i domboken som kan ge mig någon fingervisning om vad som hände med honom.

I det andra fallet som handlar om skvaller, fall 14, var det Erik Ingemundsson och Johan Matsson som vardera fick böta 3 daler för skvaller. Det står inte om vem de skvallrade, utan bara att de skvallrade och de döms för detta. Kunde de därför ha skvallrat om varandra? De dömdes till ett vite på 2 riksdaler som de ska betala till varandra som kan styrka tanken på att de hade skvallrat om varandra. Detta är något som jag inte har stött på, varken före eller efter 1667, i dessa domböcker. Att de dömdes till just 3 daler i böter var inget att diskutera, men att de dömdes till vite var anmärkningsvärt, enligt Taussi Sjöberg var 3 daler det vanligaste utdömda bötesbeloppet under denna tid. Vad har de egentligen skvallrat om? Har någon tagit stor skada av skvallret som gjorde att det utdelades ett vite? Eller har dessa två haft tidigare konflikter mellan sig som nu eskalerade och tog sig in på tinget? Enligt domböckerna förekom inte Johan i någon annan notering än denna, vilket jag tolkar som att han har lärt sig sin läxa och höll sig lugn. Erik däremot förekom vid tre olika tillfällen och förefaller vara något av en buse. Han döms för att ha belägrat en kvinna, för hor och för lägersmål med en kvinna som sedermera dog i barnsäng. Han hävdar i samtliga fall där han döms för sexuellt umgänge med kvinnor att han ämnat gifta sig med dem.

Konklusion: Jag har funnit exempel i tre fall där heder och ära var centrala delar i tingsprocessen. Efter att ha studerat dessa fall fann jag belägg för att heder och ära var viktigt för människorna på 1600-talet och att många valde att gå till tinget för att få sin ära återupprättad, om den exempelvis befläckats av elakt skvaller. På tinget blev det vanligt med fall som behandlade skvaller och elaka rykten. För Rasmus hustru, som blev slagen på bara kroppen av en man, sattes hennes ära på spel då hon blottades kroppsligt inför en annan man.

3. Hur upprätthölls den sociala kontrollen och ordningen i tingslaget? Syftade påföljderna till förlikning och återintegrering i lokalsamhället eller till straff och uteslutning ur lokalsamhället för de dömda?

Som jag tidigare nämnt gällande social kontroll menar både Nationalencyklopedin och historikern Annika Sandén att denna kontroll kunde yttra sig på olika vis men båda är överens om att den påverkade lokalsamhället i stor utsträckning. Den sociala kontrollen synliggjordes på tinget i form av de lagar som gällde över hela landet. Denna formella och externa kontroll hade stor påverkan på människorna och i lokalsamhället. Genom att tinget följde de stränga lagarna garanterade de, att den formella och externa formen av social kontroll gällde och styrde människorna i den riktningen som staten ville. Det märks tydligt i domböckerna att tinget följde de skrivna lagarna och utdömde de straff som lagen krävde. Lagen var styrande på tinget, och nämnden såg till att den följdes, vilket i sin tur påverkade parterna på tinget. I och med reformationen ökade läskunnigheten bland vanligt folk, och då var möjligen människorna mer medvetna om vad straffet kunde bli och valde kanske då att utebli från tinget för att slippa undan. En annan form av stark social kontroll, den halvformella, var den som kyrkan stod för eftersom kyrkan hade mycket stort inflytande över samhället. Människorna lyssnade till prästens ord och såg honom som en direktlänk till Gud.

Dessa tankar, hämtade både från Nationalencyklopedin och Sandén, visade sig tydligt i fall 6 från 1669 där både formell och halvformell social kontroll synliggjordes i samhället. Där stod drängen Lars Eriksson anklagad för att ha belägrat sin morbroders dotter Kerstin Jonsdotter, alltså sin egen kusin. Lars var väldigt ångerfull och menade att han ämnade gifta sig med Kerstin, men att predikoämbetet förbjudit detta. Här satte kyrkan stopp för ett framtida kusinbröllop, eftersom kyrkan inte ansåg att äktenskap inom släkten var lämpligt. Jag kan tänka mig att kyrkan såg ännu strängare på händelsen när det så tydligt bekräftades att Lars och Kerstin haft sexuellt umgänge, eftersom hon låg i barnsäng. Vittnen kallades in som bekräftade Lars önskan om giftermål, men trots detta fälldes båda två, och dömdes till böter 80 daler silvermynt. Eftersom Lars inte hade några pengar dömdes han till ett års förvisning från häradet, vilket var vanligt när den dömde saknade pengar. Vad gäller Kerstin stod det inget om hennes möjligheter att betala det höga bötesbeloppet. Det jag kan utläsa av tingsprotokollet är att hon inte var närvarande vid tinget utan låg hemma i barnsäng.

Enligt protokollet framträdde en man vid namn Olof Eriksson på hennes vägnar och vittnade om att det som sagts var sant, och han vädjade till rätten att låta dem ingå äktenskap. Samme Olof framträder ytterligare en gång, nu tillsammans med befallningsmannen Magnus

Andersson, som också bad tinget att låta dem ingå äktenskap. Det som förvånar är att en befallningsman, som stod högre upp i samhället då han kunde vara ämbetsman eller tjänsteman åt staten, ställde upp för dessa fattiga människor och vädjade till tinget för deras sak. Kände han Lars och Kerstin så att han visste att deras intentioner till äktenskap var äkta? Olof hade förvisso samma efternamn som den åtalade Lars och de kunde förstås vara släkt på något vis, men då det var ett vanligt förekommande namn kan jag inte säkert veta hur det förhöll sig. Lars betecknades i protokollet som dräng vilket avslöjade att han inte var en rik man, och eftersom att tinget utdelade ett så högt bötesbelopp, visste säkert tinget att han inte skulle ha möjlighet att betala utan noterar direkt vid tinget att han istället förvisades från häradet i ett år. Vad som hände med Kerstin väcker många frågor, eftersom en kvinna som fick ett barn utom äktenskapet genast fick en mycket låg position i samhället och tvingas utstå olika former av skamstraff. Vem säger att barnet föds och överlever? Och hur mådde Kerstin efter denna händelse? Bor hon kvar eller flyttar hon efter Lars?

Den sista av Österbergs tre former av social kontroll är den informella kontrollen, som utfördes av grannar och familjemedlemmar som skulle kontrollera att allt går rätt till i lokalsamhällena. Ofta fyllde denna kontroll en viktig del för exempelvis prästerna och länsmannen, eftersom de inte kunde vara med överallt och människorna uppmanades att föra informationen vidare till prästerna och länsmannen om något var på tok.

Denna form av social kontroll som Österberg beskriver tydliggörs i fall 7 från år 1651, där den informella sociala kontrollen i lokalsamhället tog en händelse ända till tinget. Syskonen Hans och Karin anklagades för att ha haft sexuellt umgänge med varandra, och enligt protokollet startade detta rykte i sockenstugan, när Oloff Björssons hustru Anna berättade detta för kyrkoherden H:r Nils. Vid ett tidigare ting hävdade Annas man, Oloff, att hans hustru hade berättat för honom att det fanns tre vittnen till syskonens lägersmål. Dessa vittnen fanns inte på plats vid detta ting, och Anna nekade till det som hennes man hade berättat om henne vid föregående ting. Vid detta ting kallades vittnen in som hade bott på samma gård som syskonen, och de intygade att inget olagligt hänt mellan syskonen.

Fallet togs upp igen året efter och nu var inte Anna, som startade ryktet, på plats och hon dömdes därför till 3 mark i böter för att ha uteblivet på tinget. Detta var, enligt Taussi Sjöberg, en vanlig påföljd om någon uteblev från tinget. Syskonen Hans och Karin frikändes från alla brottsmisstankar eftersom det inte fanns några vittnen till händelsen och det stod i dombokens protokoll att allt förtal grundats på rykten och skvaller. Jag undrar vad Anna hade för syfte att starta och driva på detta rykte och skvaller, var hon avundsjuk på syskonen av någon anledning

som gjorde att hon ville sätta dit dem? Eller tyckte hon det var märkligt att två syskon bodde ihop utan att ha någon respektive make eller maka?

Det var en sund inställning på tinget, att så få som möjligt blev dömda på vaga grunder, utan att det krävdes både erkännanden och gärna vittnen som kunde styrka det inträffade. Vad som hände med Anna efter detta är jag också nyfiken på, vad hände med hennes heder och ära i lokalsamhället när hon hade falskt anklagat dessa syskon för något så allvarligt som sexuellt umgänge. Blev hon förvisad från häradet? Kunde hon och lokalsamhället glömma det som hänt eller fick hon hela tiden höra talas om detta? Och vad gällde Karin och Hans, blev de stärkta av den friande domen och kunde fortsätta sitt liv på gården eller flyttade de till varsin gård för att undslippa framtida rykten och skvaller?

Konklusion: Den sociala kontrollen, i sina olika former, styrde och påverkade ordningen på tinget och i lokalsamhället på ett påtagligt sätt. Lagen användes som den yttersta formen av social kontroll på tinget, medan kyrkans kontroll utanför tinget, i lokalsamhället, var den som egentligen påverkade människorna i störst utsträckning eftersom att de oftare kom i kontakt med kyrkan och prästerskapet än med lagarna på tinget. Flertalet av påföljderna syftade till ett försök till återintegrering, speciellt i Hans och Karins fall där de båda frikändes då tinget slog fast att allt handlade om skvaller och elaka rykten. Lars däremot blev förvisad från häradet, men det berodde på att han var fattig och saknade pengar för att kunna betala sina böter. Där ansåg alltså rätten att brottet han hade begått, sexuellt umgänge utanför äktenskapet med en kvinna som dessutom var hans släkting, var så pass allvarligt att inte ens kroppsarbete kunde motsvara bötesbeloppet utan förvisning var det enda alternativet. Syftade detta möjligen till att försöka separera dessa två, i hopp om att deras önskan om giftermål inte skulle bli aktuell i framtiden? Vad som hände med Kerstin, som med största sannolikhet blev kvar i häradet och eventuellt med deras gemensamma, är osagt.

4. Hur behandlades män respektive kvinnor på tinget, förekom det skillnader beroende på parternas eller vittnenas kön? Hur såg man på kvinnans trovärdighet i förhållande till mannens?

Under 1600-talet var kvinnans position i samhället underordnad mannens. Mannen ansågs vara trovärdig som vittne och det förekom många fall i domböckerna där män ställde upp som edsmän, och kunde tack vare sin trovärdighet se till att oskyldiga inte dömdes. Männerna hade även de höga positionerna i samhället, vilket märktes i domböckerna eftersom alla deltagare i nämnden, som var med och dömde på tinget, var män. Kvinnans trovärdighet var således lägre än mannens men ändå hade hon en liten röst i samhället. I flera noteringar i domböckerna nämndes inte kvinnorna med sina namn utan enbart som pigor, löskona, dotter eller hustru vilket betonade kvinnans underordning. Österberg menar att dessa beskrivningar av kvinnor i domböckerna visar att deras heder och ära inte gick att återupprätta på tinget eftersom de förekommit där i ett otuktsärende. Jag tolkar det som att kvinnan inte hade lika högt anseende som männen, som i de allra flesta fall benämndes med namn, ofta både för- och efternamn och även platsen de bodde på. I de allra flesta fall förekom kvinnan i mina valda domböcker som en brottsling, någon som utsatts för ett brott eller som hustru till en man som drabbats av ett brott. Det finns dock ett fåtal kvinnor som kom till tinget och anklagar någon för ett brott, ofta handlade det om äktenskapsbrott där hon inför rätten, berättade vad hennes man hade gjort.

I domböckerna fanns exempel på när kvinnans röst blev hörd och hon förde sin egen talan på tinget. Det främsta exempel jag refererar till är fall 5 från år 1666, när Margareta Larsdotter anklagade Erik Andersson för att han belägrade henne när hon var ogift och arbetade som piga. Hon menade att detta ledde till att hennes man, Anders Markusson, blev väldigt arg och inte ville vara med henne längre. Hon menar att på grund av det Erik gjorde mot henne försämrades hennes anseende, och att skvallret gick i bygden, vilket ledde till att hennes man tog avstånd från henne. Erik erkände brottet han anklagades för och dömdes till 40 daler i böter. Även Margareta erkände att hon blivit belägrad av Erik när hon var piga, men hon frikändes från böter. Det är något som förvånar mig. Trots att hon erkänt ett brott som enligt dåtidens lag borde gett även henne ett högt bötesstraff, blev hon helt frikänd. Kan det bero på att hon vid tiden för domen var gift och att tinget ansåg att hon gått vidare från händelsen? Eller var det för att skona hennes man, Anders, som skulle undslippa ytterligare förnedring om hans hustru dömdes till höga böter för ett brott hon begått som ung piga? I dombokens notering i detta fall nämndes inte något vittnesmål från Anders utan det var Margareta som berättade att han blev väldigt arg och inte ville vara med henne. Det tolkar jag som att tinget tror på Margaretas ord och inte

behövde höra det från Anders själv eller något vittne i deras närhet. I detta fall vägrade alltså kvinnan och mannens ord lika tunga på tinget eftersom tinget nöjde sig med vittnesmålet från Margareta och Erik. Det hade eventuellt blivit annorlunda om någon av dem inte hade erkänt brottet. Hade det då funnits skäl att kalla in vittnen? Och hade utgången blivit annorlunda? Både Taussi Sjöberg och Österberg menade att en kvinnas ära skadades om hon var delaktig i ett sexualbrott men ibland räckte det med att det fanns ett rykte i lokalsamhället som gjorde gällande att något sådant hade ägt rum. På grund av detta skvaller kunde hennes rykte bli skadat. Om en kvinna blev förförd av en man ansågs hon ha gått från att ha varit hederlig till att bli en ohederlig kvinna.

Ett liknande fall är fall 11 från år 1667, där hustrun Maria anklagade sin man Per för att ha haft sexuellt umgänge med pigan Carin och där både Per och Carin erkände brottet. Det var en relativt kort notering i domboken där det framgick att inga vittnen i fallet kallades in. Även här lyssnade tinget till hustru Marias anklagelser och litade på hennes ord, som i sin tur stärktes av att både Per och Carin erkände brottet. Marias anseende hade säkerligen fläckats av att ryktet i bygden gjorde gällande att hennes man varit otrogen, vilket möjligen gjorde att hon valde att ta det till tinget. Samtidigt sattes hennes heder på spel genom att hon offentliggjorde händelsen, men hon var ändå stark nog att göra det. Som jag nämnde ovan skriver både Österberg och Taussi Sjöberg om att ett elakt rykte i lokalsamhället kunde ställa till med stor skada, oavsett om ryktet var sant eller inte. I detta fall är det lätt att dra slutsatsen att hustrun Maria har tvingats höra om dessa rykten om hennes man och hans förehavanden och vill få sitt namn rentvått genom att ta händelsen till tinget. På så vis kunde hon återfå sin egen heder som troligen svärtats ned på grund av makens beteende.

Båda fallen visar, enligt mig, att kvinnan inte alltid var den tysta hustrun som satt bredvid sin man utan att hon kunde ha egna åsikter och vilja. Historien visar att efter reformationen ökade kvinnans rätt att ha åsikter om planerade äktenskap och de kunde inte längre, officiellt i alla fall, bli bortgifta mot sin vilja. På 1600-talet förändrades även synen på kvinnans sexualitet, vilket gjorde att även hon kunde bli åtalad för ett brott av sexuell karaktär då det tidigare bara varit mannen som blivit dömd för brottet. Det var så klart en nackdel eftersom kvinnan blev dömd för brott, men ändå var det ett steg mot ett mer jämställt samhälle.

Konklusion: Svaret på frågan är ja, det var skillnader mellan män och kvinnor på tinget i Sjuhundra härad. Kvinnan förekom ytterst sällan som vittne utan det var oftast männens uppgift, bland annat som edsmän. Kvinnan förekom vid några tillfällen som den drabbade parten, som själv kom till tinget och anklagade någon för ett brott. Jag anser att detta fall var ett exempel på

att kvinnas trovärdighet ökade eftersom det räckte med kvinnans ord för att få mannen dömd. Tinget krävde inte in fler vittnen eller hörde andra män om saken utan kvinnans ord var tillräckligt.

7. Källor

Siuhundra Häradh Domböcker 1601-1651 tolkade och kommenterade av Nils Sundelius (1984) Norrtälje släktforskarförening, Norrtälje kulturnämnd och Stockholms läns hembygdsförening

Siuhundra Häradh Domböcker 1601-1651 del II: Faksimilutgåva. Inledning av Nils Sundelius (1985) Norrtälje släktforskarförening och Norrtälje kulturnämnd

Siuhundra Häradh Domböcker 1660-1670 tolkade och kommenterade av Nils Sundelius och redigerad av Jan Faith-Ell (1997) Norrtälje släktforskarförening

8. Litteratur och tidskrifter

Bergenlöv, Eva *Mordiska mödrar i Sverige kring sekelskiftet 1700* i boken *Kvinnor och våld – en mångtydig kulturhistoria* av Eva Österberg och Marie Lindstedt Cronberg (red) (Riga, 2005)

Bibeln

Holme, Idar Magne och Solvang Krohn, Bernt *Forskningsmetodik*, Malmö 2012

Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, Malmö 2011.

Sandén, Annika, *Missdådare. Brott och människoöden i Sverige omkring 1600*, Stockholm, Atlantis 2014.

Sandén, Annika, *Kyrkan, kvinnorna och hierarkiernas dynamik* Historisk Tidskrift 126:4 2006

Sundin, Jan, *För Gud, Staten och Folket. Brott och rättsskipning i Sverige 1600-1840*, Lund: Institutet för rättshistorisk forskning 1992

Taussi Sjöberg, Maria, *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen*, Stockholm, Atlantis, 1996

Österberg, Eva och Sogner Sølvi, *People Meet the Law – control and conflict-handling in the courts* Oslo, 2000

Österberg, Eva *Kontroll och kriminalitet i Sverige från medeltid till nutid. Tendenser och tolkningar* Scandia, 2008

9. Internet

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/stormaktstiden>

(Hämtat 2016-11-07 kl. 13.18)

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/sedvaner%C3%A4tt>

(Hämtat 2016-11-10 kl.10.59)

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/v%C3%A4stg%C3%B6talagen>

(Hämtat 2016-11-10 kl.11.07)

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/landslagen>

(Hämtat 2016-11-10 kl. 12.00)

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/social-kontroll>

(Hämtat 2016-12-19 kl.8.50)

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/sjuhundra-h%C3%A4rad>

(Hämtat 2017-01-02 kl. 11.14)

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/m%C3%B6rby>

(Hämtat 2017-01-02 kl.11.26)

<http://www.historia.se/Jamforelsepris.htm>

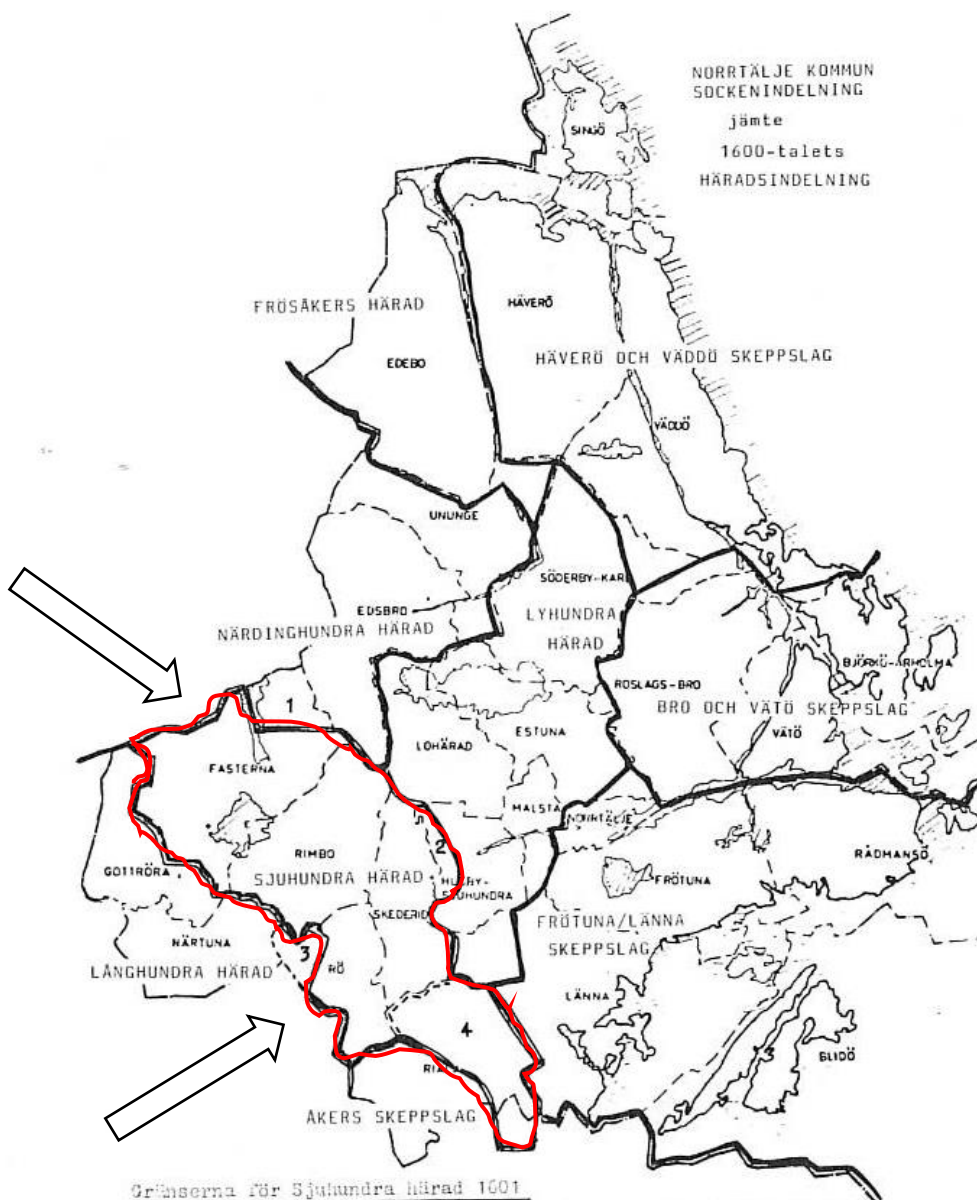
(Hämtat 2017-01-04 kl. 17.38)

10. Bilagor

10.1 Bilaga 1

En kartöversikt över Sjuhundra härad och dess omnejd.

Sjuhundra häradets omfattning

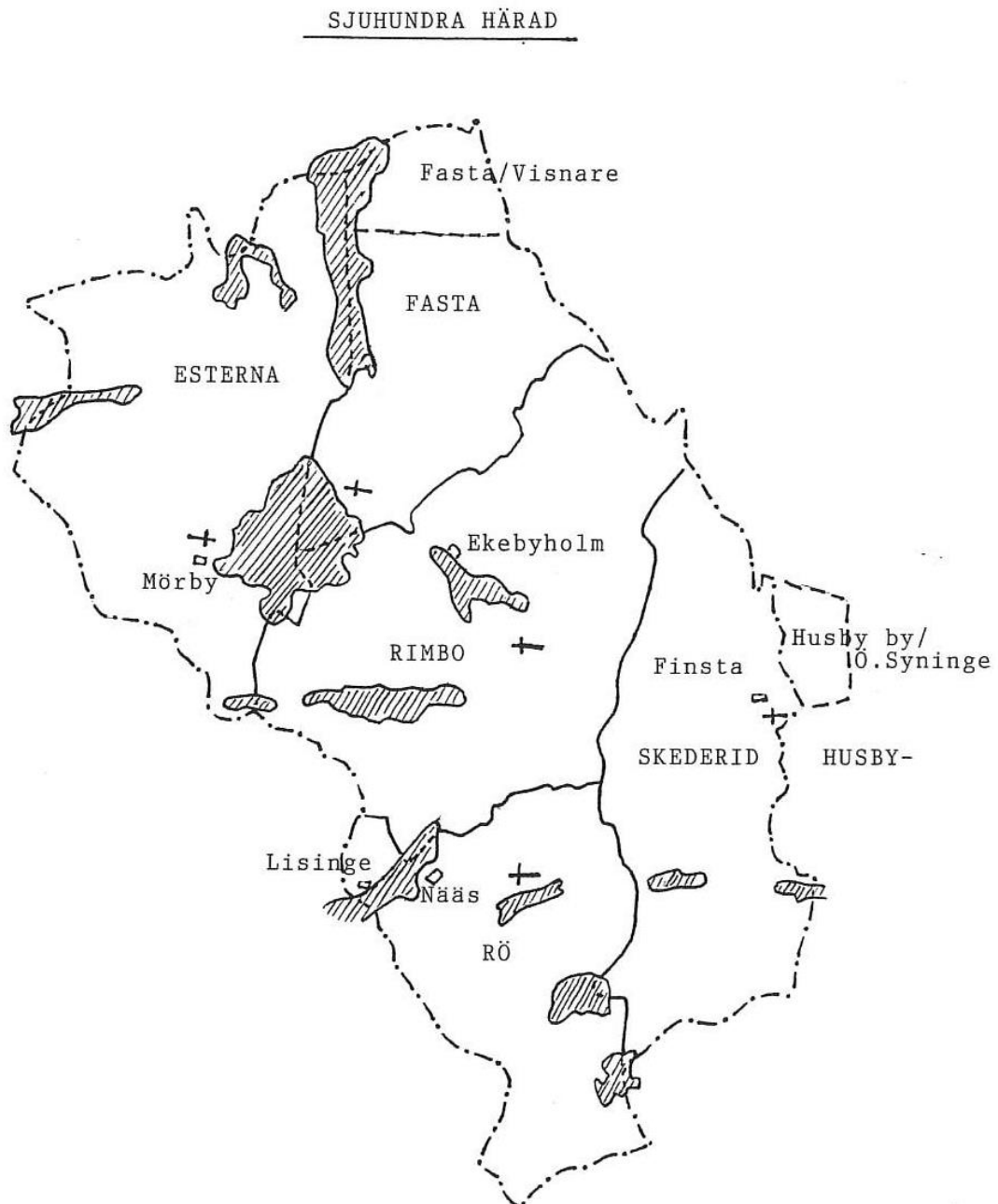

Gränserna för Sjuhundra härad 1601

Område 1	Fasta Vismare	fr Närdinghundra till Sjuhundra 1889
" 2	Husby/Syninge	fr Sjuhundra till Lyhundra 1839
" 3	Lisinge/Åisby	fr Långhundra till Sjuhundra 1726
" 4	Riala/Kulla	fr Sjuhundra till Åker omkr 1610

10.2 Bilaga 2

En detaljerad karta över Sjuhundra härad.

10. 3 Bilaga 3

Utdrag ur faksimilutgåvan den 28/2 1642 från domboken för Sjuhundra härad 1601-1651 s.155. Stycket som är markerat med klamrar längst ner på sidan är fall 8, som behandlade Per Andersson och Maria Persdotters fall som resulterade i att de båda dömdes till döden för deras lägersmål.

28/2 1642

559.

Sjuhundredtz Häradz I. Sittz.

Den 28 februari hölls rätt i
 Singsmödt och utmaning af Singsmödtz Häradz i Singsmödt
 Singsmödt, Närkevarandaz Crononot Beswärdningsman
 Sittz Anders Weiffden i sig Häradz Uombadz, som följande.

Sing Jönsson i Gostby dom.	Anders Mäntonson i Östby?
Mats Ekendson i Närkevarandaz	Mats Jönsson i Singsmödt.
Sing Jönsson i Singsmödt	Mats Rosel i Singsmödt.
Mingel Svingsson i Singsmödt	Sing Wiersson i Singsmödt.
Anders Jönsson i Närkevarandaz	Mats Skarvsson i Singsmödt.
Sing Weiffden i Singsmödt	Sing Jönsson i Singsmödt.

Den 28 februari hölls rätt i
 Singsmödt och utmaning af Singsmödtz Häradz i Singsmödt
 Singsmödt, Närkevarandaz Crononot Beswärdningsman
 Sittz Anders Weiffden i sig Häradz Uombadz, som följande.

Den 28 februari hölls rätt i
 Singsmödt och utmaning af Singsmödtz Häradz i Singsmödt
 Singsmödt, Närkevarandaz Crononot Beswärdningsman
 Sittz Anders Weiffden i sig Häradz Uombadz, som följande.

Den 28 februari hölls rätt i
 Singsmödt och utmaning af Singsmödtz Häradz i Singsmödt
 Singsmödt, Närkevarandaz Crononot Beswärdningsman
 Sittz Anders Weiffden i sig Häradz Uombadz, som följande.

Den 28 februari hölls rätt i
 Singsmödt och utmaning af Singsmödtz Häradz i Singsmödt
 Singsmödt, Närkevarandaz Crononot Beswärdningsman
 Sittz Anders Weiffden i sig Häradz Uombadz, som följande.

Den 28 februari hölls rätt i
 Singsmödt och utmaning af Singsmödtz Häradz i Singsmödt
 Singsmödt, Närkevarandaz Crononot Beswärdningsman
 Sittz Anders Weiffden i sig Häradz Uombadz, som följande.